

ŘÍZENÍ RIZIK V POJIŠŤOVNÁCH V NÁVAZNOSTI NA ZMĚNU PODMÍNEK NA FINANČNÍCH TRZÍCH

*Zpracováno na Katedře bankovníctví a pojišťovnictví Vysoké školy ekonomické v Praze
Eva Ducháčková, Jaroslav Daňhel, Štěpán Onder, Jitka Veselá, Matej Majling*

1. Riziko

Riziko je pojem v ekonomii hojně užívaný zejména v souvislosti s nejednoznačností průběhu reálných ekonomických procesů a nejednoznačností jejich výsledků. Slovo riziko je pak jeden z nejméně frekventovaných výrazů v pojistné teorii, ale i běžné pojišťovací praxi. Přitom z metodologického hlediska jde o ne zcela definitoricky uchopenou kategorii, definic a i lingvistických významů slova riziko je značný počet.

Z hlediska obecné metodologie věd pojem riziko, jako výraz nejednoznačnosti stavů světa, úzce navazuje na obecné filosofické kategorie nutnosti a nahodilosti: je podmíněn nahodilostí jako formou projevu nutnosti, což znamená, že zdrojem je objekt a jde o ontologický aspekt pojmu, jednak je podmíněn neúplným zobrazením reálných procesů v lidském vědomí, zdrojem je v tomto případě subjekt a jde o gnoseologický aspekt pojmu. V tomto filosofickém pojetí představuje pojem riziko (obdobně jako další pojmy nejistota a neurčitost) sloučení kvalitativní (dialektické) a kvantitativní (matematické) interpretace – obsahem je vztah protikladných stránek nahodilosti a pravděpodobnosti.

V ekonomické, finanční a pojistné teorii a především v praxi je pojem riziko používán většinou pragmaticky, bez ohledu na svou filosofickou fundaci. V odborné literatuře jsou pod pojmem riziko nejčastěji prezentovány: variabilita možných výsledků, nebezpečí negativní odchylky od cíle (tzv. „čisté riziko“), nebezpečí ztrát nebo chybného rozhodnutí, apod. Původ toho, že ve slově riziko je obsažen moment nebezpečí, se odvozuje od italského slova „rischio“ (nebezpečí nezdaru, škody, ztráty v podnikání atd.). V čínském jazyce naopak slovo „wei-ji“, odpovídající zhruba evropskému pojmu riziko, se skládá ze dvou sémantických složek, z nichž jedna znamená nebezpečí, druhá naději. Evropský pojmový aparát sice zahrnuje i aspekt naděje užíváním konjunkce „spekulativní riziko“ (zdůrazňující odlišnost od čistého rizika) zejména pro situace spojené s hraním hazardních her, uzavíráním sázek a také s morálním hazardem a negativním výběrem, ze slovního spojení a v současnosti i s posunem jeho obsahu je patrný pejorativní nádech.

Přitom dichotomie anticipovaná do čínského výrazu wei-ji směřuje přímočařeji k jádru diskuse o pojmu riziko jakožto vědeckého termínu. V literatuře nejčastěji uváděné formulace definují riziko jako možnost vzniku události s přiřazeným výsledkem odchylným od cíle, a to s určitou objektivní (matematickou nebo statistickou) pravděpodobností. První námitka proti takovéto formulaci a je lhotejno, zda jde o riziko anebo o tzv. čisté riziko, je čistě z matematických pozic: jednotlivé výsledky ekonomických procesů, i kdyby byly spojeny s objektivními pravděpodobnostmi, generuje náhodný mechanismus, který je k úrovni výsledků zcela lhotejný a je tedy indiferentní i k definici uváděnému „stanovenému cíli“. Druhá, závažnější námitka je z pozic dialektické filosofie: definovat riziko jako možnost jen záporné odchylky je nepřijatelné zúžení pojmu. V rovině obecné metodologie věd a filosofie je riziko třeba chápat ve spojení s uvědomělou ekonomickou činností vedoucí k situacím, ve kterých je možno dosáhnout více oproti určitému benchmark, kdy však hrozí v adekvátní

proporci nedosažení standardních výsledků, ať už stanovených subjektivně, anebo na bázi statistických charakteristik, statistické prolongace, atd.

Vztah protikladných stránek kvalitativní a kvantitativní interpretace je obsahem na kategorii nahodilost navazujících pojmů, jakými jsou riziko, nejistota a neurčitost. Jeden z možných exaktních přístupů k formulování obsahu těchto pojmů je koncept prof. Fotra, zasazující pojmy riziko, nejistota a neurčitost do problematiky speciálních vědních disciplín - metod na podporu rozhodování v nejistých podmínkách.

Základním přístupem opírajícím se v první fázi o pravděpodobnostní instrumentarium je rozlišování mezi rizikem a nejistotou v tom smyslu, že rizikem je rozuměn stav, v němž je budoucí situace dopředu jednoznačně pravděpodobnostně charakterizována, tedy je předem známo objektivní rozdělení pravděpodobností nastupování jednotlivých hodnot náhodných veličin, na druhé straně nejistotou je rozuměn stav, kdy je toto objektivní rozdělení pravděpodobností nespecifikovatelné. Nejistotu je možno dále dělit na částečnou, kdy nejsou k dispozici úplné informace o pravděpodobnostním rozdělení, jsou však známy některé jeho parametry a nejistotu úplnou, kdy je možno nejvýše specifikovat množinu v úvahu připadajících stavů, nelze však zjistit ani odhadnout pravděpodobnosti jejich výskytu (do pojmu částečná nejistota zahrnujeme v našem pojetí i budoucí situace charakterizované subjektivními pravděpodobnostmi). Tento základní přístup byl v poslední době v teorii metod na podporu rozhodování dále rozšířen o pojem neurčitost, odlišující se od nejistoty, kdy jsou všechny veličiny přesně definovány, jejich hodnoty však nejsou známy, v neurčité situaci tyto přesné definice veličin a vztahů známy nejsou a mohou být charakterizovány pouze vágními pojmy typu značný, přibližný, nevýrazný apod.

2. Pojem riziko v pojišťovnictví

Zejména v posledních desítkách let byly neustále rozšiřovány a zdokonalovány metody podporující rozhodování ekonomických subjektů v nejistých podmínkách, na začátku milénia obdrželi za práce na tomto tématu Nobelovu cenu vědci Akerloff, Spence, Stiglitz a Khanemann, poslední tři se zabývali rozhodovacími problémy, úzce souvisejícím s pojištěním.

Exaktní analýza rozhodovacích situací souvisejících s pojištěním vyústí v závěry, že míra neúplnosti zobrazení stavů světa v lidském vědomí naplňuje matematicky spíše než rizika rysy nejistoty a neurčitosti (např. v případě majetkových a odpovědnostních pojištění, kde je možnost katastrofálních škod, které nelze co do výše apriori kvantifikovat, ztrácí ekonomický subjekt představu, řečeno terminologií teorie her, o seznamu "rozhodnutí", které proti němu náhodný mechanismus použije). V důsledku problémů s integrací typicky nedialektických disciplín - matematiky a počtu pravděpodobností do moderního typu racionality obecně a do společenských věd specificky, je však v souvislosti s pojištěním bez exaktního odůvodňování používán prakticky výhradně pojem riziko.

Pojem riziko se ovšem bez hlubší metodologické fundace téměř výhradně užívá i v případě exaktního zkoumání dalších ekonomických procesů a činností s nejednoznačnými nebo nejistými výsledky, aniž většinou rozhodovací situace jsou dopředu objektivně pravděpodobnostně charakterizovány, v této souvislosti připomeňme kontroverzní výrok pojistného matematika W. - R. Heilmanna: "Vzhledem k tomu, že s pomocí subjektivních pravděpodobností je možno zobrazit každou situaci, při které se projevuje určitá dávka informační neúplnosti, ukazuje se, stanovení hranice mezi rizikem a nejistotou není nutná."

Rozhodovací analýza v době Heilmannova výroku (1987) ještě příliš nepracovala s pojmem neurčitost a názor, že riziková rozhodovací situace je i ta, které je charakterizována subjektivními pravděpodobnostmi, nebyl příliš výjimečný a i dnes je možno se s ním neprávě řídko setkat. Dvě názorová křídla představovali tzv. bayesovci, kteří subjektivní stránku do

analýzy zaváděli, na rozdíl od tzv. objektivistů "nebayesovců", zastávajících názor, že subjektivní aspekty je lépe z formální analýzy rozhodovacího problému vynechat.

Jevovou stránku filosofického a matematického problému v chápání pojmu objektivní pravděpodobnosti je možné ilustrovat na dnes již klasických otázkách, položených na počátku minulého století I. Fischerem:

1. jaká je objektivní pravděpodobnost před provedením hodu mincí, že padne hlava,
2. jaká je objektivní pravděpodobnost pro hlavu, jestliže již byla mince hozena, ale ještě není zjištěn výsledek (pokus již byl proveden s zatím neznámým výsledkem, ale náhoda již nemá prostor k uplatnění).

Pro řešení otázky objektivní pravděpodobnosti je nutno se dívat zvlášť na problémy, kde jde při rozhodování o odhad již existujících, ale dosud nezjištěných stavů světa, a zvlášť na problémy, kde je výsledek skutečně nedeterminován. Jinými slovy, je-li pravděpodobnost padnutí hlavy stanovena před hodem (H. W. Sinn situaci nazývá stupněm reálné neurčenosti - indeterminateness), pak konečný výsledek hodu je již vždy determinován: závisí na způsobu, jakým pokusná osoba hod provede, jaké bude proudění vzduchu, jaké budou konkrétní podmínky dopadu mince na podložku, atd. V tomto případě se nejedná o skutečnou neurčenost, ale pouze o subjektivní neurčenost výsledků naší neznalostí faktů.

Přestructurace kategorií souvisejících s důsledky nahodilosti pro ekonomickou činnost lidí je v teorii i praxi, jak již bylo zmíněno, prováděna většinou bez hlubší filosofické fundace a s mimořádně nejednotnou terminologií. V souvislosti s pojištěním je pojem riziko rovněž používán pragmaticky - pojištění se historicky považuje za formu přesunu rizika negativních dopadů nahodilosti z ekonomického subjektu na speciální instituci - pojišťovnu. V pojišťovací praxi lze dále pod pojmem riziko rozumět předmět ohrožený nahodilým nebezpečím (např. budova, domácnost, dopravní prostředek, atd.), ale také událost zapříčínující škodu (např. riziko krupobití, požáru, havárie, atd.) a také pravděpodobnost vzniku náhodné události s negativními dopady na ekonomický subjekt (funkce pravděpodobnosti výskytu a velikosti škodních následků), což je metodologickému vymezení a matematickému pojetí nejbližší užití pojmu.

Podíváme-li se skrz koncept prof. Fotra na používání slova riziko v pojišťovnictví, vidíme, že většina rozhodovacích situací, spojených s pojištěním (problém potenciálního klienta zda se pojistí proti určitým nebezpečím, problém pojišťovny stanovit správnou cenu – pojistné – za poskytnuté krytí negativních důsledků realizace tohoto nebezpečí) však spíše než rozhodování se při riziku představují rozhodování se při nejistotě nebo dokonce při neurčitosti.

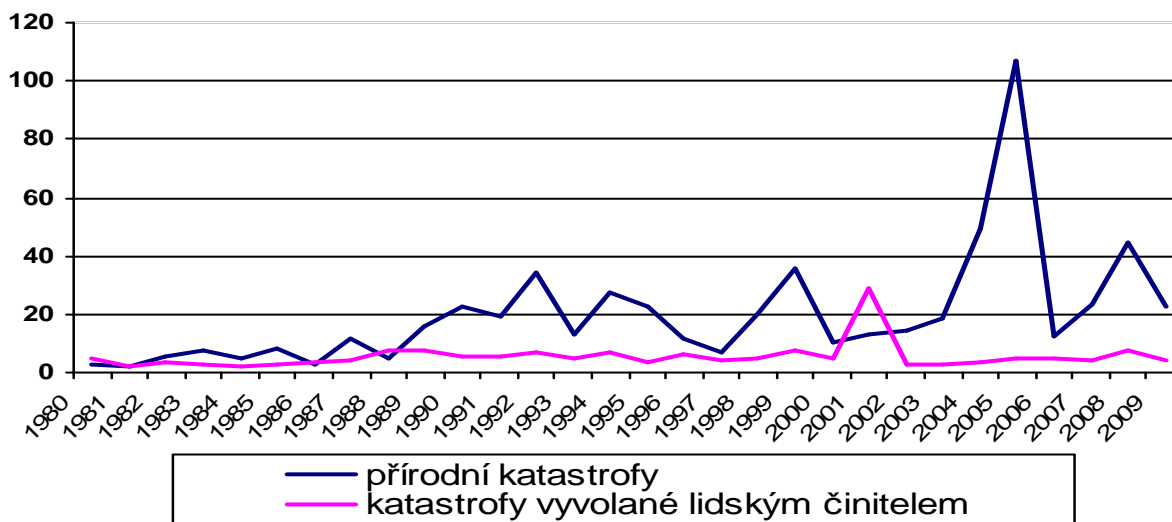
Je nepochybné, že manažeři pojišťoven a jejich pojistní matematici by rádi zredukovali rozhodovací problémy ohledně správné výše pojistného a adekvátní výše pojistné technických rezerv do oblasti rozhodování se při riziku, tedy při apriorní znalosti rozdělení pravděpodobností náhodného jevu – škodního průběhu pro dostatečně dlouhé období, pak by k pojistné technickým modelům kalkulace pojistného postačila vědní disciplína - počet pravděpodobností. Nicméně realita pojišťovacího byznysu je zcela jiná.

3. Kvalitativní změny rizik v současné globální éře

Zejména nyní v globální epoše předpoklad o apriorní znalosti rozdělení pravděpodobností, kterou bude jako svou „herní“ strategii proti pojišťovnou stanovenému pojistnému volit náhodný generátor, je zcela neopodstatněný. Jde jednak o významné změny v charakteru dosud pojistitelných nebezpečí (např. povodňové riziko ve Střední Evropě, hurikány v Americe), a objevování se nebezpečí zcela nových (např. choroby SARS, megaterorismus, počítačové pirátství, životní prostředí). Pro tyto nově se objevující nebezpečí, která však ve svém důsledku mají charakter dosud pojišťovaných nebezpečí

(výbuch a požár po teroristickém útoku), se v pojišťovnictví vžil pojem „unknown unknowns“ a z hlediska kategorizace problému z pozic metod na podporu rozhodování jde o rozhodování se při neurčitosti, modelované v rámci teorie mlhavých množin (škodní interval je shora rozostřen).

Graf 1: Pojištěné škody z katastrof¹ v letech 1980 až 2009 v mld. USD²

Unknown unknowns nemohou mít apriorní pravděpodobnost, nejsou ani obsaženy v minulých pravděpodobnostech z arzenálu disciplíny počet pravděpodobností, jsou budoucí stavy světa a žádnému pojistnému matematikovi se zatím nepodařilo minulé podmínky, za kterých vznikl minulý škodní průběh a jeho pravděpodobnosti rozšířit do budoucna. Pro kalkulaci těchto dosud neznámých jevů platí jeden ze základních metodologických paradoxů – jak učinit budoucnost (budoucí škodní průběh) předmětem vědeckého zkoumání, když jako předmět ještě neexistuje.

V posledním desetiletí se významně na světových pojistných trzích projeví dopady katastrof, a to jak přírodních katastrof, tak událostí, které jsou vyvolány lidským faktorem (viz teroristický útok na WTC v New Yorku v roce 2001). Výskyt a rozsah událostí s katastrofickými dopady se zvyšuje. Velikost vyplacených pojistných plnění z katastrofických škod je ovlivněna místem výskytu a propojištěností v dané oblasti, a dále přístupem ke krytí těchto událostí v dané lokalitě. Vývoj v posledních letech ukázal na možnost výskytu velkých škod přírodního charakteru v oblastech, kde se to významně nepředpokládalo (viz událost s nejvyššími pojištěnými škodami v historii – hurikán Katrina v roce 2005), a současně výskyt takového typu událostí, které se nepředpokládají (viz způsob uskutečnění teroristického útoku).

Vesměs negativním způsobem ovlivňují vývoj světových kapitálových trhů finanční a hospodářské krize. Pravidelným důsledkem těchto krizí je zvýšení volatility akciových trhů,

¹ Přesné vymezení pojmu katastrofa se každoročně přehodnocuje. Zde je vymezen pojem katastrofa na základě definice Swiss Re v roce 2010 v Sigma No. 1/2010, Natural catastrophes and man-made disasters in 2009: catastrophes claim fewer victims, insured losses fall, str. 35, dostupné na www.swissre.com: Katastrofa: celková škoda min. 85,4 mil USD nebo pojištěná škoda min. 42,7 mil USD nebo 20 lidských obětí či 2000 osob bez domova

² Na základě údajů v Sigma No. 1/2010, Natural catastrophes and man-made disasters in 2009: catastrophes claim fewer victims, insured losses fall, dostupné na www.swissre.com

tudíž i jejich agregátních ukazatelů – akciových indexů. Nejinak tomu bylo, zdá se, i v případě finanční krize 2008, jejíž dopad byl ještě značně posílen trendem globalizace finančních trhů. Silná provázanost finančních trhů zároveň umožnila bleskové rozšíření finanční krize z amerického kontinentu do Evropy a zbytku světa.

Přestože se ekonomika ČR v porovnání s dalšími členskými státy EU vyvíjela do roku 2008 výrazně dynamičtěji, vzhledem ke značné orientaci české ekonomiky na export a značné závislosti na vývoji německé ekonomiky, se recese v roce 2008 nemohla české ekonomice vyhnout, přičemž propad české ekonomiky v roce 2009 byl přibližně stejný jako průměr za celou EU. Prognóza vývoje české ekonomiky není přehnaně optimistická ani na roky 2010 a 2011, kdy se očekává postupné oživení ekonomiky charakterizované očekávaným růstem v rozmezí 1,6 – 2,4 %, což poukazuje na úroveň reálného produktu stále pod úrovní roku 2008. Je nutné si uvědomit, že vývoj reálného produktu je krátkodobě pozitivně korelován s vývojem akciových trhů. Silný impulz pro oživení a vzestup akciových trhů tedy očekávaný vývoj reálného produktu v ČR zatím neposkytuje.

1. Podnikatelská rizika pojišťovny

Jednotlivý ekonomický subjekt je ve svém jednání a konání ohrožen řadou možných skutečností s negativními dopady. Tento fakt je zdůrazněn změnami v posledním období. Pro jednotlivý ekonomický subjekt je ovšem vzhledem k rozměru informací, které má k dispozici, neuskutečnitelné ani pomocí dokonalých predikčních metod kvantifikovat tyto skutečnosti (pokud se nenachází v situaci jistoty dané skutečnosti, od čehož se v tomto pojednání abstrahuje). Z pohledu jednotlivého ekonomického subjektu je tedy rozhodování o tom, zda využije pojištění k finančnímu pokrytí případných událostí s negativními dopady, založeno na ne zcela objektivních parametrech. Pojistitel má na druhé straně větší možnosti ohodnocení přijímaných rizik ke krytí vzhledem k tomu, že pojistitel provozuje pojištění v podmínkách, kdy přebírá ke krytí větší počet stejnorodých rizik, čímž prostřednictvím propočtů pravděpodobnosti má možnost na základě minulých informací příslušné riziko ohodnotit. Ovšem ne vždy probíhá vývoj jednotlivých konkrétních skutečností rovnoměrně.

Teoretické otázky se soustřeďují právě na problematiku ohodnocování a kvantifikaci rizik v rámci pojišťovací činnosti v měnících se současných podmínkách ze strany pojistitelů. Obecně jsou známy metody jak na změny v charakteru rizik reagovat prostřednictvím klasických nástrojů a postupů. Ale v současné době se ukazuje, že tyto klasické, v minulosti osvědčené postupy a nástroje v současných podmínkách již nemusí být dostačující. Proto se z teoretického pohledu jedná o hledání postupů a nástrojů, jak ze strany pojistitelů zdokonalit přístupy k vyrovnávání se s negativními důsledky změn v rizikovitosti na jejich ekonomiku. Principiálně lze uvažovat o metodikách a postupech, pomocí kterých je možné lépe predikovat frekvenci a rozsah budoucí pojistné události, ovšem je třeba přihlídnout i k tomu, že nikdy nelze budoucí velikosti pojistných plnění, zejména v neživotním pojištění, přesně vyčíslit. Nejde jenom o obtížně predikovatelnou frekvenci výskytu dané události, ale také o materiální, následně finanční rozsah dopadu na zúčastněné ekonomické subjekty, který se může pohybovat v intervalu od drobné škody až ke škodě katastrofální.

Druhý pohled na výše uvedené skutečnosti je pohled praktický, který se odráží v regulaci činnosti pojišťovacích společností ze strany státu. Tato regulace může mít různou podobu, ale pro současné období je charakteristická snaha o změny v regulaci činnosti pojistitelů i v návaznosti na změny, ke kterým v charakteru rizik v posledním období dochází.

Prvotní otázkou je otázka o nutnosti regulaci pojišťovací činnosti ze strany státu. Nutnost regulace pojišťovací činnosti ze strany státu vyplývá z charakteru pojišťovací služby. Klienti si za předem zaplacené pojistné kupují finanční krytí důsledků událostí, které mají nahodilý charakter a nastanou v budoucnu. Dochází k časovému rozdílu (někdy značnému) mezi počátkem a dalším placením pojistného na straně jedné a výplatou pojistného plnění na

straně druhé. V rámci tohoto časového prostoru může dojít ke skutečnostem, které by mohly mít negativní dopad na možnost hrazení závazků ze strany pojistitele vůči klientům. Tento možný negativní dopad lze významně prostřednictvím regulace zmírnit. Realizace pojišťovací služby prostřednictvím tvorby pojistně-technických rezerv, které jsou určeny na budoucí krytí pojistného plnění, vede k potřebě regulace v otázce hospodaření s těmito technickými rezervami.

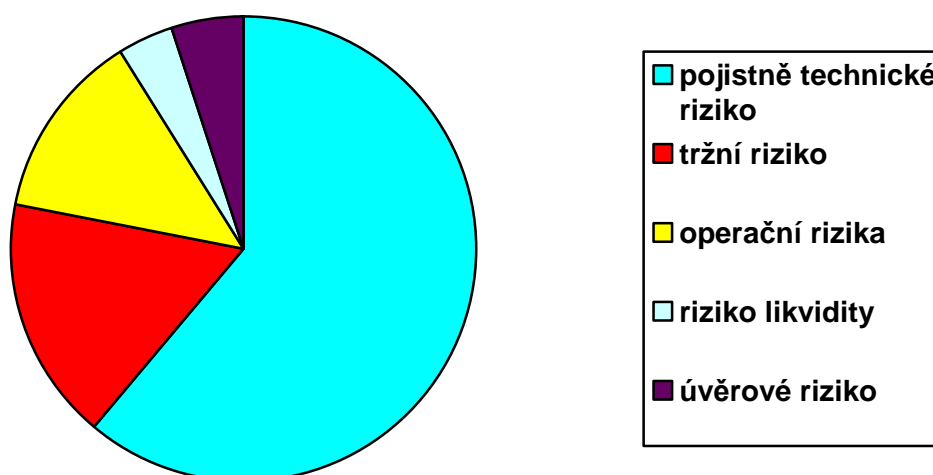
Zvláštnosti pojištění vedou k tomu, že konkurence v pojišťovnictví ani v rozvinuté tržní ekonomice není dostatečným samoregulačním mechanismem zabezpečujícím zájmy pojištěných. Z těchto faktů vyplývá potřeba ochrany klientů – pojištěných ze strany státu, tedy existence státní regulace pojišťovnictví.

Základním specifickým rysem při provozování produktů neživotního pojištění ve srovnání s ostatními finančními službami je finanční krytí negativních důsledků nahodilosti.

Pojišťovací instituce jsou ve své činnosti vystaveny rizikům, stejně jako jiné podnikatelské subjekty. Ovšem při provozování pojišťovací činnosti je nutné brát v úvahu rizika vyplývající ze specifík činnosti neživotních pojišťoven. Právě skutečnost, že pojišťovny přebírají jednotlivá pojistná nebezpečí ke krytí od svých klientů, individuálních subjektů, znamená často nutnost vyrovnávat se se složitě predikovatelnými skutečnostmi. Jedná se o souvislost s nejistým škodním průběhem, nejistotou okamžiku výplaty pojistných plnění a možností nastání katastrofických škod, jednak i souvislosti se změnami na finančních, zejména pak kapitálových trzích. Rizika v rámci pojišťovací činnosti lze klasifikovat z různých pohledů. Na základě současných přístupů k řízení rizik jsou rizika pojišťoven rozdělena do následujících skupin:

- pojistně technické riziko (underwriting risk)
- tržní rizika
- úvěrové riziko
- riziko likvidity
- operační rizika

Graf 2: Struktura rizik neživotních pojišťoven (podle zkušeností a odhadů)³

³ Zpracováno na základě www.europa.eu.int/comm/intelnal_market/insurance

Struktura rizik životních pojišťoven se liší s ohledem na specifickosti v charakteru životních pojištění. Tedy významnější roli zde hrají tržní a úvěrové rizika, pojistně technické riziko má ve srovnání s neživotními pojišťovny menší význam.

Pojistně technické riziko (underwriting risk)

Pojistně technické riziko vyplývá ze stochastického charakteru pojišťovací činnosti. U neživotních pojišťoven představuje nejvýznamnější riziko spojené s jejich činností. Pojistně technické riziko znamená možnost vzniku odchylky mezi skutečnou velikostí nákladů pojišťovny, kdy rozhodující jsou náklady na pojistná plnění a předpokládanou výši výdajů pojišťovny, vyjádřených v ceně pojištění, zejména opět pojistných plnění (výše netto pojistného). Pojistně technické riziko vyjadřuje nejistotu spojenou s četností, rozsahem a okamžikem výplaty budoucích pojistných plnění a objemem souvisejících správních nákladů.⁴ Nejvýznamnější v rámci činnosti neživotní pojišťovny je oblast pojistně technického rizika spojená s odchylkami skutečného škodního průběhu od předpokládaného. Tato část pojistně technického rizika představuje parametr s nejvýznamnější náhodnou složkou s následným dopadem na stabilitu ekonomiky neživotní pojišťovny.

Příčiny existence pojistně technického rizika souvisí jednak s náhodnými výkyvy skutečných nákladů neživotní pojišťovny od předpokládaných (riziko vyplývající z možnosti odchylky skutečných pojistných plnění od předpokládaných vlivem náhody, rizika plynoucí z extrémních událostí), dále se změnami prostředí okolního světa a dále souvisí s nesprávným nastavením pojistně technických (kalkulačních) parametrů v rámci provozování produktů neživotního pojištění (riziko omylu - výpočetních modelů a jejich parametrů). Současně lze v rámci pojistně technického rizika zohlednit nežádoucí změnu chování pojistníků po sjednání pojistných smluv.

Náhodné pojistně technické riziko znamená, že dojde k výraznější odchylce od průměrné velikosti pojistných plnění, která je ojedinělá, souvisí s náhodným výkyvem, dlouhodobý průměr jako charakteristika škodního průměru se nemění.

Pojistně technické riziko změn představuje změnu v průměrné velikosti pojistných plnění vyplývající z v čase se měnících podmínek okolního světa, ve kterých se pojištění provozuje. Jde o důsledky:

- vyplývající ze změn přírodního charakteru (například změny klimatu, geologické změny),
- vyplývající ze změn technického charakteru (například změny v používaných materiálech, technologiích),
- vyplývající ze změn hospodářského charakteru (například změny v ekonomické struktuře, cenové změny),
- společenských změn.

Pojistně technické riziko omylu vyplývá z možnosti neodpovídajícího určení ceny pojistných produktů pojišťovnou (například využití nepřiměřených metod při stanovení pojistného, neodpovídajících podkladů využívaných pojišťovnou při propočtu pojistného).

Pojistně technické riziko ze širšího pojetí se projevuje v:

- v míře adekvátnosti příslušných druhů pojistně technických rezerv,
- v míře adekvátnosti stanovení velikosti pojistného.

Tržní riziko

⁴ Farny, D.: Versicherungsberriebslehre, Verlag Versicherungswirtschaft, Karlsruhe, 1995, str.68-79

Tržním rizikem se v případě pojišťovny rozumí možná ekonomická ztráta v důsledku změn hodnoty či ceny aktiv způsobených fluktuací úrokových měr, změnou devizových kurzů, cen instrumentů finančního trhu či komodit. Tržní riziko u neživotních pojišťoven je spojeno současně s odbytem příslušných pojistných produktů pojišťovnou nabízených. Součástí tržního rizika je dále nejistota týkající se velikosti budoucí závazků, která je u pojišťoven ovlivněna objemem připsaných podílů na zisku. Specifickou částí tržního rizika v rámci činnosti pojišťoven dále představují garance a finanční opce, které jsou součástí pojistných smluv. Nedílnou součástí tržního rizika u pojišťoven je dále riziko spojené s dopady inflace na činnost pojišťovny. Součástí tržního rizika je úrokové, Úrokové riziko – změna tržní úrokové míry a její dopad na tržní hodnotu aktiv a závazků. Citlivost hodnoty aktiv a pasiv na změny úrokové míry měří analýza durace portfolia, konventy, apod.

Úvěrové riziko

Úvěrové riziko lze charakterizovat u pojišťoven jako riziko, že protistrany plně nedostojí svým finančním závazkům. Pojišťovny jsou vystaveny úvěrovému riziku v souvislosti se skutečností, že významnou součástí jejich činnosti je investování technických rezerv a možného selhání emitentů cenných papírů, a dále v souvislosti s možnými důsledky neplnění závazků ze strany zajistitelů. Důvodem neplnění těchto závazků může být zejména insolvence u protistrany. Nový přístup ke kreditnímu riziku dokumentuje kvalitativně nový, komplexnější pohled na řízení rizik pojišťovny v rámci projektu Solvency II namísto předchozího jejich odděleného posuzování. V rámci nové kvality vnitřního řízení rizik je třeba mít na zřeteli fakt, že tradiční, historicky osvědčený nástroj stabilizace ekonomiky pojišťovnictví – zajištění sice na straně jedné výrazně snižuje pojistně technické riziko pojišťovny, na druhé straně zvyšuje kreditní riziko a tudíž by mělo vést prvopojišťovny k vyšší obezřetnosti při sjednávání zajistných obchodů.

Riziko likvidity

Riziko likvidity je spojeno s možnými ztrátami neživotní pojišťovny v případě, že pojišťovna není efektivně schopna vyrovnat své finanční závazky efektivně a v okamžiku, kdy má tyto závazky uhradit. Riziko likvidity může být spojeno se strukturou aktiv pojišťovny, ztrátou z převodu finančních aktiv, náklady na získání dodatečných zdrojů apod. Lepší řízení rizika likvidity v neživotní pojišťovně znamená věnovat náležitou pozornost optimalizaci cash flow.

Operační rizika

Pod operačními riziky se rozumí možnost potenciální ztráty v důsledku nedostatků nebo selhání interních procesů, informačního systému nebo možnost ztráty v důsledku externích vlivů. S ohledem na růst významu technologií a automatizovaných systémů a komunikačních sítí roste v poslední době významnost operačního rizika pojišťovny. Zejména neživotní pojišťovny se s operačním rizikem setkávají prakticky ve všech fázích pojišťovacího procesu. Operační riziko zahrnuje zejména:

- Provozní a transakční riziko – riziko ztráty z prováděných operací či postupů, vyplývající z použití nesprávných kontrolních a řídicích mechanismů, technických omylů, lidského selhání jednak ze strany pracovníků pojišťovny, jednak ze strany klientů pojišťovny (rušení pojistných smluv) apod.

- Riziko systému – souvisící s možnými ztrátami z nefunkčnosti systému podpory jako výpadky počítačová síť, chyby v počítačových programech nebo přenosu dat, zničení informačních medií, apod.
- Riziko právního prostředí – vyplývající z měnícího se právního prostředí, změn ve státní regulaci, způsobů zdanění apod.
- Riziko spojené s prodejem produktu, jehož vlastnosti nebyly klientovi dostatečně vysvětleny nebo který neodpovídá potřebám klienta.

ALM (Asset-liability) rizika

Jsou způsobeny neadekvátní strukturou aktiv vzhledem k pasivům pojišťovny z hlediska časové struktury, výnosnosti, rizika, struktury portfolia. Mohou to být rizika:

Riziko inflace – neočekávané změny ve vývoji inflace mohou mít dopad na hodnotu budoucích výplat pojistných plnění ve srovnání se škodními rezervami, vytvořeným pro tento účel a inkasovaným pojistným.

Riziko diskontní míry – změna diskontní míry především ovlivňuje současnou hodnotu technických rezerv.

Pojišťovny se snaží výše uvedená rizika brát v úvahu při tzv. řízení rizik, čímž se rozumí provádění cílevědomých změn ovlivňujících potenciální rizikové situace nebo rizikové procesy, jedná se o uskutečňování konceptu risk managementu. Risk management představuje systematické postupy, pomocí kterých je snaha optimalizovat činnosti pojistitele z hlediska výše uvedených rizik.⁵ Snaha o řízení rizik není novým jevem, řízení rizik je v současné době považováno za nedílnou součást kvalitního řízení jakékoliv společnosti. Je třeba zdůraznit dnešní nový přístup k řízení rizik v rámci neživotní pojišťovny. Lze mluvit od tradičního přístupu založeného na fragmentovaném pojetí řízení rizik k novému pohledu, tzv. integrované řízení. Tento nový přístup se snaží zohledňovat rizika nejen jednotlivě podle jejich významu, ale zejména komplexně v jejich vzájemných souvislostech. To znamená snahu o zařazení všech rizik a příležitostí v úvahách o řízení společnosti.

Smyslem aplikace risk managementu je vymezení a pochopení rizik, jejich klasifikace a katalogizace, a dále učinění rozhodnutí o tom, jak s těmito riziky nakládat – redukovat, eliminovat, přenést, ponechat. Risk management ve specifických podmínkách pojišťovny představuje u existujících rizik rozhodování o tom, zda se pojistitel s riziky sám bude vyrovnávat nebo je předá dále ke krytí, v případě pojišťoven, do zajištění. Současně je třeba zdůraznit nepřetržitost procesu řízení rizika.

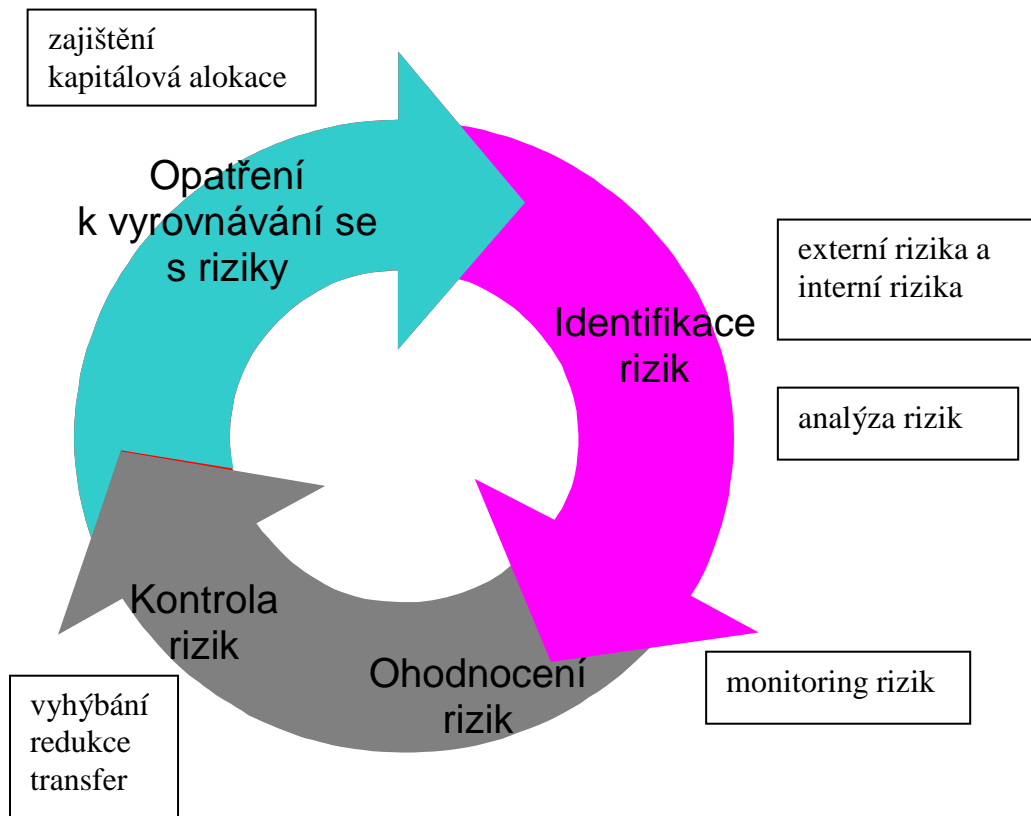
Proces risk managementu lze obecně rozdělit do tří následujících fází:

- I. Identifikace rizik tzn. vymezení druhů rizik – pojistně technické riziko, tržní riziko, úvěrové riziko, riziko likvidity, operační rizika.
- II. Měření a zhodnocení dopadů rizik na hospodaření pojišťovny, tzn. kvantitativní zhodnocení míry rizika, zhodnocení možných dopadů na hospodaření pojistitele.
- III. Reakce na existenci rizik, tzn. využití postupů k vyrovnávání se s riziky.

Proces řízení rizik není procesem nikdy ukončeným, ale jedná o tekoucí kategorii, o neustálé probíhající sledování a kvantifikaci rizik a uplatňování postupů vhodných k vyrovnávání se s příslušnými riziky.

⁵ Rejda, E.G.: Principles of Risk Management and Insurance, harper Colins Publishers, New York, 1992, str. 47

Graf 3: Proces řízení rizik v neživotní pojišťovně

Při analýze rizik neživotní pojišťovny je třeba vycházet z podrobné analýzy a predikce finančních toků, ke kterým při provozování pojišťovací činnosti dochází. Základními rozhodujícími faktory ovlivňujícími finanční toky v pojišťovně je velikost předepsaného pojistného, velikost vyplacených pojistných plnění, výše provozních nákladů pojišťovny, výnosy z investování, míra zajištění.

V rámci řízení rizik neživotní pojišťovny se uplatňují nástroje a postupy pro řešení a vyrovnávání s riziky, se kterými je provoz neživotního pojištění úzce spojen:

- rozhodování se s ohledem na pojistitelnost přebíraných nebezpečí z pohledu zaměření se a možností pojistitele,
- rozhodování o metodách využitých při likvidaci pojistných událostí, propočtu velikosti pojistných plnění, včetně využití limitů a spoluúčastí,
- objektivní ohodnocení přebíraných rizik v zájmu určení odpovídající ceny pojištění,
- přiměřená tvorba technických rezerv odpovídající struktuře pojišťovací činnosti,
- odpovídající míra uplatnění zajištění, v příslušné podobě zajištění a v souvislosti s výběrem vhodných zajistitelů,
- investování pojistitele z ohledu na bezpečnost, výnosnost, likviditu,
- přiměřená velikost vlastního kapitálu pojišťovny,

- Asset Liability management - řízení optimálního vzájemného vztahu struktury aktiv a pasiv neživotní pojišťovny.

2. Regulační projekty směřující k vyššímu stupni řízení rizik pojišťovny

Přes tyto určité výhrady k možnostem matematického modelování budoucího škodního průběhu a tedy i správného pojistného, regulační projekty, jejichž smyslem má být zastabilizování odvětví pojišťovnictví a zvýšení klientské bezpečnosti, sázejí na vyšší míru modelování rozhodovacích situací v pojišťovnictví jako problémů rozhodování při riziku.

V tomto duchu je postaven hlavní regulační projekt pro odvětví pojišťovnictví – Solvency, který jako hlavní faktory zastabilizování odvětví pojišťovnictví stanovuje ukazatel finanční síly konkrétní pojišťovny poměřované s do pojištění přijatými „riziky“. Ve smyslu výše uvedené argumentace jde o poměrně nízkou vypovídací sílu tohoto skaláru. Obdobně lze pak hodnotit i zvýšený důraz v rámci implementace projektu právě na vysokou matematizaci problému stanovení správné výše tarifního pojistného.

První prověrkou účinnosti regulačních projektů pro banky a pojišťovny byla poslední finanční a ekonomická krize. Ani jeden z obou stěžejních regulačních projektů – Basel pro banky a Solvency pro pojišťovny – nedokázal před začátkem krize indikovat problémy a ani posléze identifikovat symptomy těžce nerovnovážného stavu na finančních trzích.

Finanční a ekonomická krize ovšem dala politikům do rukou argument, že je třeba ekonomiky a zejména finanční trhy více regulovat, aby se krizové situace nemohly opakovat. Výsledkem je politický tlak na extenzivní rozšiřování regulace, nikoliv tedy na její zkvalitnění. Platí to i pro další implementaci regulačních projektů a to i přes jejich evidentní insuficienci ztlumit nebo dokonce zabránit minulým krizovým jevům (krize odstartovala na nejregulovanějším ze všech trhů - trhu bankovním). Nepřekvapuje tedy, že se nedávno Evropská komise rozhodla uložit pojišťovnám členských zemí pokračovat v implementaci fáze Solvency II, mimo jiné zpřísnit požadavek na kapitálovou přiměřenost k do pojištění přijímaným „rizikům“, což se může stát likvidačním faktorem pro menší pojišťovny.

Na druhé straně je přes výše uvedené výhrady nutno konstatovat, že implementace projektu Solvency zlepší stabilitu odvětví pojišťovnictví a současný stav klientské bezpečnosti, jde o to, aby implementaci projektu doprovázel zdravý rozum a nepřeceňoval se její význam, hlavně aby byl stále brán zřetel na fakt, že rozhodovací problémy pojišťovnictví nejsou ve stylu koncepce prof. Fotra rozhodováním se při riziku a už vůbec implementace regulačních projektů nezaručuje, že napříště už nedojde k žádné finanční krizi.

V této souvislosti je ovšem nutno ještě zmínit další důsledky zmíněného politického tlaku na zextenzivnění regulace finanční trhů, včetně trhů pojistných.

3. Poslední stav v budování nové evropské regulační architektury

V první zářijové dekádě na zasedání ministrů financí zemí EU došlo ke schválení tří nových panevropských vrcholných regulačních orgánů pro finanční trhy, jednoho pro banky, druhého pro pojišťovny a třetího pro ostatní finanční trhy. Pro jejich vznik nakonec hlasoval i český zástupce. Přitom stanovisko ČR formulované národním regulátorem finančních trhů – Českou národní bankou – obsahovalo řadu zásadních výhrad k připravované implementaci nové regulační architektury v EU. Nejzávažnější z nich byla výhrada k opuštění

jednoho z nejdůležitějších principů – principu souladu pravomoci a odpovědnosti. Nově vytvořené a nyní i schválené orgány nadnárodního dohledu získávají poměrně rozsáhlé pravomoci, ovšem odpovědnost za defaulty na finančních trzích zůstává na národních regulátorech. Se svými výhradami ale nakonec zůstala ČR jako jediná, své námitky předtím stáhla jako předposlední i Velká Británie, takže setrvávání na odmítavém stanovisku k stěžejním partiím koncepcie nové architektury dohledu ztratilo smysl.

V posledních dekádách jsme svědky obecně výrazné matematizace ekonomické vědy, v tomto duchu jsou dále zdokonalovány regulatorní projekty, zejména „Basel“ pro banky a „Solvency“ pro pojišťovny- Jak již bylo zmíněno finanční a ekonomická krize vyvolala reakci politiků ve směru posílení vlivu státu na ekonomiku, tedy zextenzivnění regulace (Sarkozy: konec veřejné bezmoci). Důsledkem je i výše zmíněný první krok k institucionalizaci panevropských dohledových orgánů.

Atmosféru dobře dokresluje skutečnost, že nejprve iniciativně bazilejský výbor pro dohled nad finančními trhy a posléze i v rámci nové architektury panevropského dohledu guvernérů centrálních bank a šéfové regulačních úřadů se dohodli na zpřísnění pravidel pro bankovní kapitál. Komerční banky budou podle nových pravidel muset držet větší objem kapitálu, aby dokázaly odolat finančním šokům. Minimální hodnota ukazatele kapitálové přiměřenosti Tier 1 podle dohody stoupne na 6 % ze současných 4 %. Nová pravidla zvaná "Basilej III" by měla začít platit postupně od roku 2013.

V této souvislosti nutno zmínit jednu závažnou konsekvenci: v současné době stále ještě vysoká matematizace ekonomické vědy ponechává stranou zájmu matematizujících ekonomů etickou stránku ekonomického prostředí včetně jeho legislativního rámce. Jak upozorňuje T. Sedláček ve svém bestselleru *Ekonomie dobra a zla*, v ekonomice s vysoko nastavenou laťkou etického chování účastníků ekonomických interakcí se lépe prosazují přirozené zákony trhu, naopak v ekonomice „nočních dravců“ je vyšší míra regulace nezbytností.

Je nepochybné, že v globální ekonomice zejména finanční trhy ztratily v důsledku své vysoké virtuality a autonomnosti schopnost vracet se po vychýlení zpět do rovnovážné polohy a jejich regulace, pokud možno tržně konformní, je nutná. Spekulativní chování, kreace inovativních instrumentů, umožňujících obcházení dohledu, selhání ratingových agentur, to vše je dokladem nízké úrovně etiky ekonomických interakcí. Naše ekonomika, jak dokládaly privatizační kauzy, vyvádění lukrativních obchodních společností mimo daňovou jurisdikci České republiky a nejnověji korupční skandály či kontraverzně zveřejněné policejní odposlechy hovorů podnikatelů a kmotrů s politiky, je na tom v tomto ohledu zřejmě hůře, než je průměrný stav.

Na straně druhé by neměly být důsledky finanční a ekonomické krize zneužity k neodůvodněnému zextenzivnění dohledu, k omezování práv slušných občanů a k vyšší míře improvizace byrokracie (Friedman), na úkor ekonomických zákonů a také zdravého rozumu.

Navíc původní poslání evropské integrace vyrovnávat ekonomickou úroveň členských států, prokazuje v období krize závažná selhání, evidentně zatím vůbec nefunguje sdílení ztrát, ty členské státy, které v intencích „Welfare State“, jehož jednou z hlavních myšlenek bylo nebát se dluhů, realizovaly nadspotřebu, teď žádají pomoc od těch ekonomik, které se v tomto ohledu chovaly racionálněji. Jen stěží pak lze nechápat postoj Slovenska, které odmítlo pomoc opakovaně ve statistikách podvádějícím, rozmařilým Řekům, jestliže porovnáme požitky státních zaměstnanců obou zemí.

V rámci posledního vývoje Evropský parlament definitivně schválil novou podobu finančního dohledu v EU. Její zastánci tvrdí, že zabrání opakování finanční krize z let 2008 a 2009, což se zdá být z hlediska filozofie a obecné metodologie věd a z hlediska selhání regulace v krizových letech jako tvrzení přinejmenším kontraverzní, ne-li neopodstatněně velikášské. Kritici dále upozorňují na již výše zmíněný fakt, že národní státy ztratí část

pravomocí a dohledu nad vlastními bankami na úkor unijních institucí. Základem nové podoby unijního finančního dohledu, která by měla začít fungovat již od počátku příštího roku, mají tvořit čtyři nové instituce. Tři z nich budou dohlížet na banky, pojišťovny a finanční trhy. Čtvrtá bude sledovat vznik případných rizik v členských státech EU pro celou unijní ekonomiku.

Přes svůj původní nesouhlas musí nyní ČNB vybudovat nový odbor finanční stability, který se stane novým samostatným útvarem České národní banky. Odbor se soustředí na stávající analýzy finanční stability a provádění zátěžových testů finančního systému. Kromě toho se bude zabývat makroprudenční regulací a makroprudenčním dohledem, které jsou zaměřeny na analýzu, hodnocení a omezování systémového rizika.

Dodat již lze jen skutečnosti že prezident Václav Klaus během říjnové návštěvy v Bruselu kritizoval současnou podobu posilování finančního dohledu v rámci Evropské unie. Podle zpravodajské televize ČT24 Klaus tuto reformu označil jako cestu k záhubě.

4. Dopady finanční krize

Finanční krize 2007 – 2009 odhalila některé nedostatky v systému řízení rizik finančních institucí. Podle návrhů Basel III pro bankovní průmysl se tyto nedostatky nejvíce projevovaly v podcenění oblasti řízení rizika likvidity, dále ve velikosti podstupované finanční páky (leverage), ve způsobu oceňování a využívání kreditních derivátů a v neposlední řadě v požadavcích na kapitál (výši a transparentnosti). CRO fórum definovalo pro pojišťovací průmysl ve svém materiálu odpověď na finanční krizi následující oblasti, jež by měly být adekvátně pojišťovnami spravovány, aby se předcházelo budoucím krizím: integrované řízení rizik (ERM), adekvátní zacházení s modely rizik, řízení rizika likvidity, provádění stresového testování, oceňování a zveřejňování rizik a skupinový dozor.

Z porovnání návrhů Basel III (návrh nové regulace pro banky) a CRO fóra (podněty na novou regulaci pro pojišťovny) si lze povšimnout největšího rozdílu u požadavků na integrované řízení rizik (ERM) a skupinový dozor. To se dá vysvětlit tím, že v těchto dvou oblastech je bankovníctví v pokročilejší stadii implementace.

Shoda je u nutnosti zvýšení kvality v oblasti řízení rizika likvidity, adekvátnějšího používání modelů rizik a oceňování a zveřejňování rizik. V oblasti adekvátního využívání modelů rizik se klade čím dál větší důraz na provádění stresové testování jednotlivých druhů rizik a rovněž stresové/zátěžové testy pro pojišťovny i celé pojistné odvětví. Dopady finanční krize se projeví rovněž v kalibraci kvantitativní studie dopadů QIS 5 pro adekvátní nastavení parametrů v rámci Solvency II, jejíž hlavní změny jsou též v tomto textu diskutovány.

Tento příspěvek podrobněji rozebírá zejména požadavky na integrované řízení rizik (ERM), změny v požadavcích na systém řízení rizik likvidity, změny v kapitálových požadavcích, dále požadavcích na stresové testování a změny v oblasti přístupu k odměňování, jež by do budoucna mělo být napojeno na systém řízení rizik v pojišťovně.

Finanční krize 2007 - 2010 ukázala, že riziko likvidity je významné finanční riziko. Odmítnutí prodloužení splatností investic vytvořilo masivní problémy s refinancováním. Kapitálová pozice finančních institucí může vlivem rizika likvidity erodovat; likvidní problémy mohou vyústit v úpadek i v případě, že je technicky solventní. Zdrojem likvidity je na straně jedné riziko likvidity aktiv (asset liquidity risk) a na straně druhé riziko refinancování (funding risk).

Typickým zdrojem rizika likvidity aktiv je nedostatečná likvidnost titulu, nadměrná koncentrace, nedostatek nezadlužených aktiv, nadhodnocení aktiv, nedostatečné zajištění (kolaterál).

Riziko refinancování (funding risk) je dáno zejména strukturou závazků a podrozvahových položek; riziko likvidity (refinancování) bylo hlavním rizikovým faktorem finanční krize, jelikož po propuknutí sub-prime krize zamrzl mezibankovní trh. Součástí rizika refinancování je rovněž riziko storen. K riziku storen je v rámci Solvency II stanoven kapitálový požadavek pro modul rizika životního pojištění. Uvažuje se kapitálový požadavek pro: 50% permanentní zvýšení/snížení stornovosti a/nebo 30% stornovost (mass lapse event). Událost masové stornovosti je z hlediska pojišťoven ekvivalentní k útoku na bankovní depozita. Událost masové stornovosti, resp. bankovní panika jsou často vyvolané změnou chování klientů. Tato změna může být zapříčiněna:

- a) zhoršením finanční situace pojišťovny
- b) událostí reputačního rizika
- c) změnou ekonomických podmínek (např. krize)
- d) změnami daňové regulace

Vlivem nastání neočekávaných závažných událostí v průběhu finanční krize (např. likviditní krize) získalo stresové testování významnou váhu jako dodatečný nástroj pro řízení rizik finančních institucí. Z hlediska pojišťoven je důležité, aby se stresové testování stalo součástí kontrolního a řídicího systému. Stresové testování by se mělo integrovat do systému řízení rizik a současně by mělo mít vliv na přijímání strategických rozhodnutí typu (plánování kapitálu, hedging, uzavírání pozic, zajištění, apod.).

Finanční krize poukázala na nedostatečnou kapitálovou vybavenost finančních institucí. Návrhy směřují do posílení Tier 1 kapitálu tak, aby finanční instituce byly celkově odolnější proti externím šokům. Dále se uvažuje o aplikaci proticyklických opatření tak, aby v období expanze finanční instituce držely vyšší kapitál než v období recese. Další novinkou je snaha po zakotvení schopnosti absorpce ztrát též pro hybridní kapitálové instrumenty (např. podřízený dluh nebo preferenční akcie) s cílem minimalizovat morální hazard a náklady daňových poplatníků.

Rating hraje významnou roli v dosavadním systému fungování finančního trhu, pravidel investování i pravidel regulace (Basel II). Ratingové agentury sehráli významnou úlohu v ohodnocování různých strukturovaných produktů (CDO, MBS, atd.), jimž byl často přidělován investiční rating s podhodnocením rizikových faktorů, zejména pokud jde o likviditu těchto instrumentů.

Ratingové agentury často poskytovaly služby subjektům, které byli emitenty jimi ohodnocovaných nástrojů, což v sobě neslo potenciální konflikt zájmů.

Pochybení ratingových agentur přineslo požadavek na jejich regulaci a současně zrod úvahy o zřízení evropské ratingové agentury. V této souvislosti je zajímavé, že jedním z uchazečů působit jako evropská ratingová agentura je společnost Coface - největší poskytovatel garancí a pojištění úvěrů.

Rozměr krize byl do určité míry ovlivněn spekulativními pozicemi finančních institucí, jež jsou vyjádřeny velikostí finanční páky (poměr, resp. násobek bilanční sumy finanční instituce vůči kapitálu). Snaha po omezení spekulativních pozic ze strany regulátorů vede k úvahám, že by se s cílem snížení systematického rizika ke kapitálovým požadavkům zakomponoval ještě další požadavek na stanovení maximální hranice finanční páky. V současné době ještě není dohoda, v jaké výši bude tato hranice stanovena a jak bude aplikována.

Velkou měrou za vznikem cenových bublin a následně finanční krize stojí problematické transferování kreditního rizika prostřednictvím kreditních derivátů. V této oblasti kritici poukazují zejména na nedostatečnou transparentnost, významnou koncentraci a v neposlední řadě nesprávné oceňování těchto aktiv.

Regulátoři uvažují o koncipování dodatečného kapitálového požadavku k expozicím v kreditních derivátech. Cílem je posílení transparentnosti a proto se též uvažuje o uvalení nižšího kapitálového požadavku pro centrálně vypořádávané expozice a vyššího kapitálového požadavku pro expozice vypořádávané OTC.

Nadměrné přebírání rizika souvisí rovněž s nastavením systému odměňování ve finančních institucích. Proto se s cílem omezení přebírání nadměrných rizikových expozic vytvořil koncept odměňování, jenž bude reflektovat dlouhodobější cíle finanční instituce. Část pohyblivých složek odměny bude proto vyplácena s časovým opožděním tak, aby byl zabezpečen princip dlouhodobého časového horizontu.

8. Integrované řízení rizik (ERM)

ERM se u finančních institucí, které jej zavedly, stalo součástí strategického řízení a významnou součástí jejich konkurenční výhody. Finanční instituce provazují své strategické cíle a obchodní plány se způsoby řízení rizik.

Finanční instituce – zejména banky a pojišťovny nebo finanční konglomeráty – jsou průkopníky moderních metod řízení rizik, které se následně stávají standardem pro ostatní významné korporace. ERM je proces, který rozšiřuje tradiční pohled na řízení rizik směrem ke strategii a zvyšování hodnoty finanční instituce.

K rizikům se tradičně přistupovalo jako k ohraničeným oblastem (tržní riziko, ALM riziko, pojistně technické riziko, úvěrové či operační riziko) a nehledal se integrující pohled. Tento přístup byl dán tím, že v minulosti nebyly dostatečně vyvinuté metody a postupy integrovaného řízení rizika, neexistovaly adekvátní technologie pro řízení rizik, finanční instituce neinvestovaly do zkvalitnění procesů řízení rizik a do získávání a integrace dat pro řízení rizik. Často chyběla adekvátní firemní kultura podporující rozvoj ERM. Situace se za posledních pár let díky standardům a projektům typu COSO, SOX, Basel II, Solvency II a pod vlivem tlaku ratingových agentur a investorů významně změnila.

ERM procesy

ERM je soubor metod a procesů, které finanční společnosti používají k řízení rizik. Řízení rizik je základním východiskem při tvorbě hodnoty společnosti a ovlivňuje celkový systém řízení. ERM má v rámci řízení rizik koordinační a integrační úlohu. Cílem ERM je vyhodnotit všechna rizika, jimž je podnik vystaven. Zaměřuje se na strategii, procesy, zaměstnance i technologie společnosti.

Řízení rizik přestává být defenzivním odvětvím, které se zabývá pouze kontrolou a limity významných expozic. Jde čím dál více o odvětví, v rámci něhož se strategicky uvažuje o příležitostech a hrozbách v dimenzi možných dopadů (výše ztrát v korunách) a pravděpodobnosti jejich nastání (četnost ztrátových událostí). Díky tomu lze zabezpečit to, že zdroje jsou nacíleny do oblastí, jež mají největší váhu, a i to, že jsou činěna adekvátní opatření pro zabezpečení bezproblémového běhu finanční instituce. Řízení rizik se tak často stává iniciátorem strukturování nových produktů, případně úprav stávajících produktů a též iniciátorem aktivit vedoucích ke zkvalitnění procesů. Mezi procesy řízení rizik v rámci ERM patří – strategie řízení rizik, identifikace rizik, ohodnocení rizik, monitoring rizik, kontrola rizik, měření rizik, řízení rizik, plánování rizik, organizování rizik a proces řízení rizik a kapitálu.

Hlavním odlišujícím znakem mezi světem finančních institucí a korporací je ústřední role procesu řízení rizik a kapitálu (neboli zaměření na výpočet ekonomického kapitálu) a

navazující procesy kapitálové alokace a rizikově přizpůsobené cenotvorby produktů a měření výkonnosti prostřednictvím rizikově přizpůsobených metrik typu RAROC. Rizikově přizpůsobené ukazatele výkonnosti založené na konceptu ekonomického kapitálu podporují dlouhodobou stabilitu ROE.

Ekonomický kapitál

Potřeba konceptu ekonomického kapitálu byla vyvolána zejména praktickou potřebou finančních institucí řešit otázky výkonnosti finanční instituce na úrovni obchodních linií, oceňovat produkty podle expozice v riziku, propojit cíle liniových manažerů s maximalizací hodnoty finanční instituce a potřebou aktivního řízení úvěrového portfolio managementu.

Ekonomický kapitál je potenciální neočekávaná ztráta na jednoletém horizontu a definovaném intervalu spolehlivosti odpovídající ratingu finanční instituce, tj. leží v rozpětí 99,5 % -99,97 %. Standardním způsobem výpočtu ekonomického kapitálu na portfoliu P je rozdíl jednoletého VAR a očekávané ztráty z náhodných veličin ztrát XP:

$$EC(P) = VAR_{\alpha}(XP) - E(X_p)$$

Způsob výpočtu ekonomického zisku spočívá v odečtení od čistého zisku (NI) též části nákladů na kapitál:

$$EP = NI - k * EC(P)$$

NI = výnosy – náklady – daně – očekávaná ztráty (EL)

RAROC jako jeden z rizikově přizpůsobených ukazatelů výkonnosti finanční instituce se vypočítá podílem ekonomického zisku a ekonomického kapitálu: $RAROC = EP/EC$

Přínosy ERM

Prvek charakterizující novou dimenzi podnikového řízení rizik (ERM) spočívá v tom, že se ERM nezabývá pouze řízením rizik fyzických a finančních aktiv/pasiv. Věnuje pozornost též řízení rizik nehmotných aktiv typu značka, produkt, lidé, procesy a postupy, patenty, znalosti (know-how) a podobně.

V souvislosti s tímto posunem disciplíny řízení rizik často hovoříme o řízení strategického rizika, řízení reputačního rizika, řízení obchodního rizika či operačního rizika. Disciplína podnikového řízení rizik (ERM) stává součástí celkové firemní strategie, roste její váha v rámci procesů řízení firmy. Rovněž pozice ředitele rizik (CRO) se začlenila do nejvyššího vedení přímo pod generálního ředitele (CEO).

Další změnou v pohledu na způsob řízení rizik v rámci konceptu ERM je fakt, že jde o vytvoření integrovaného systému řízení rizik. To znamená, že – na rozdíl od minulosti, kdy byly izolovaně řešeno upisovací riziko životního pojištění, upisovací riziko neživotního pojištění, tržní riziko, úvěrové riziko, operační riziko, strategické riziko, reputační riziko atd. – ERM je zaměřeno na řízení rizik ve svém souhrnu, což umožňuje adresování skutečně nejžhavějších problémů finanční instituce.

Dílní odvětví řízení rizik nemizí, ale kromě nich se vytvořila nová strategická disciplína – podnikové řízení rizik (ERM). Zavedení ERM ve finanční instituci má řadu přínosů. Sníží náklady financování a zlepšuje se přístup k financování díky vyšší kvalitě řízení a transparentnosti vlivem používání rozšířenému rizikového reportingu. Kapitál je efektivně alokovan podle vztahu výnosu a rizika. ERM umožňuje měření výkonnosti finanční instituce

a jejich útvarů v závislosti na jejich přínosu k hodnotě společnosti. Zvyšuje se transparentnost společnosti a její atraktivita u investorů, zákazníků i zaměstnanců. Zlepší se rozhodovací proces a systém včasné výstrahy, zvýší citlivost, minimalizuje překvapení. V neposlední řadě naplňuje ERM compliance požadavky regulátorů a ratingových agentur, čímž se snižují případné pokuty a reputační rizika spojená s negativní publicitou.

Z hlediska optimalizačních kritérií musí být náklady na transfer rizik a/nebo náklady na budování vyspělého systému řízení rizik nižší, než by byly náklady na kapitál bez aplikace těchto nástrojů a postupů. Jedině za tohoto kritéria dochází ke zvyšování hodnoty finanční instituce.

9. Změny v systému řízení rizik pojišťoven

9.1. Likvidita

Nejvýrazněji finanční krize 2007 - 2010 poukázala na podcenění významu řízení rizika likvidity. Významná závislost finančních institucí a zejména bank na mezibankovním a kapitálovém trhu rezultovala po ztrátě důvěry a zamrznutí těchto trhů k významným likviditám problémům s mnoha bankrotů. Mnohé banky byly nastalou situací přinuceny měnit svůj obchodní model, který využíval mezibankovní a kapitálové trhy jako zdroj likvidity, a vrátili se k osvědčenému zdroji likvidity prostřednictvím sběru retailových depozit.

Největší světová pojišťovna AIG v důsledku potíží s likviditou byla nuceně znárodněna. Pojišťovna se krize likvidity dotkla prostřednictvím pozic finančního umístění (aktiv). Konkrétně AIG se v jedné své divizi (Financial Products) zabývala poskytováním kreditní podpory prostřednictvím kreditních derivátů (CDS – Credit Default Swaps). Pro investory do municipálních dluhopisů nabízela tyto CDS pro případ úpadku municipální vlády s cílem, aby se pro investory jednalo o prvotřídní investici s ratingem AAA. Poté co se finanční krize přelila z trhu podřadných hypoték (subprime mortgages), respektive sekuritizovaných cenných papírů krytých těmito hypotékami na další trhy, zasáhla též méně likvidní dluhopisové trhy. Situace, v níž docházelo k poklesu hodnoty aktiv vyžadovali investoři, aby AIG své pozice dokrývala kolaterálem. Koncentrace AIG a rozměr poklesu však časem narazila na možnosti AIG a ta byla zachráněna státním převzetím.

Definice likvidity: schopnost dostát svým právě splatným závazkům. Likviditou aktiv se rozumí udržování dostatečného množství rychle likvidních aktiv. Strukturální likviditou: se rozumí udržování poměru aktiv/pasiv tak, abychom měli vždy bezpečnou hotovostní rezervu.

Rámec řízení likvidity je vymezen:

1. pravidly řízení rizika likvidity;
2. prováděním stresové testování;
3. existencí pohotovostní plán likvidity;

Tolerance k riziku likvidity je stanovena:

1. prostřednictvím systému limitů;
2. časovým horizontem

Regulátoři uvažují o stanovení dodatečných dvou poměrových ukazatelů a to na krátkodobou a dlouhodobou likvidity s cílem posílení systému řízení rizika likvidity. Řízení rizika likvidity je častou příčinou insolvence finančních institucí. Můžeme ho definovat jako neschopnost

dostát svým splatným závazkům v daném časovém momentu. Základní principy řízení likvidity podle analýzy CRO fóra jsou:

Princip č 1:

Zjišťování stavu a kvality jednotlivých položek

Riziko likvidity je oblast, která zahrnuje současně riziko aktiv a pasiv současně. Odpovědný risk management začíná měřením likvidních charakteristik aktiv i pasiv společnosti a stanovením realistických odhadů možných nesouladů aktivních a pasivních peněžních toků.

Princip č 2:

Nastavení limitů

Management by si měl nastavit jasně měřitelné kvalitativní a kvantitativní hranice měření rizika likvidity. K nastavení parametrů musí management dobře znát hranice toleranci k tomuto riziku.

Jako nejjednodušší možnost se při tomto úkolu jeví popis situace, která se pak přepracuje do kvantitativních hodnot, a případně stress-testem likvidity. Důraz by měl být kladen jak na ochranu před technickou insolvencí z důvodu rizika likvidity, tak ekonomickou insolvencí vyplývající z ostatních rizik.

Stavba pojistných produktů

Když mluvíme o řízení rizika likvidity v pojišťovnictví, důležitým aspektem je zde tvorba produktového portfolia.

Princip č 3:

Nastavení produktů

Náklady na zabezpečení likvidity by se měli promítat do nastavení produktů a jejich portfolia. Stejně jako u všech rizik, je i zde důležité rozumět úrovni likviditního rizika, do kterého se dostává celá skupina. Je potřeba na této úrovni konsolidovat jak hotovostní potřeby, tak hotovostní zdroje, jak jisté, tak možné nahodilé.

Princip č 4:

Rozložení aktiv a zdrojů

Strategická alokace aktiv musí zahrnovat a počítat s plánováním pozic jednotlivých aktiv a pasiv, včetně možných posunů a pohybů vlivem turbulencí na finančních trzích.

Měření Likvidity

Klíčem k úspěšnému proměření likvidity a toků samotných, je úplné a jasné porozumění zdrojů a potřeb likvidity. Nutné je tyto úvahy rozvádět ve variantních situacích možného vývoje událostí. V závislosti na produktovém portfoliu bývají zdrojem likvidity obnovovací poplatky a samozřejmě prodej pojistných produktů. Tyto prémie a poplatky se mohou lišit podle aktuální situace na trhu. Kromě toho, je nutný průběžný monitoring hodnoty podnikových aktiv.

Princip č 5:

Scénáře likvidity

Přístupové kanály k likviditě musí být vždy reflektovat každou z možných uvažovaných situací vývoje na finančních trzích a je nutné mít v záloze úvěrové linky.

Výběr depozit, snížení ratingu společnosti a změna chování klientů nebo investorů. Za předpokladu atraktivity alternativních investic a vysoké úrokové míry se může objevit situace, kde si klienti ruší investice v produktech pojišťovny. I když existuje spousta ovlivňujících detailů, společnost musí být připravena s nimi pracovat, a namodelovat tento typ variantního vývoje chování spotřebitelů

V souvislost se vším výše uvedeným by společnost měla pravidelně kontrolovat a měřit svoji likvidní pozici. Kdyby nebyla schopná načas dostát svým závazkům z hlediska likvidity, byla by zřejmě nucena k přerušování operací. Z tohoto důvodu je potřebné mít funkčně sepsanou likviditní politiku, schválenou senior managementem a dodržovanou.

Princip č 6:

Nastavení operativních pravidel

Vedení instituce by mělo po manažerech striktně požadovat plnění stanovených pravidel řízení likvidity. Pravidla by měla být nastavena autoritou úrovně senior managementu a její dodržování pravidelně kontrolováno.

Krizový plán likvidity

Správně nastavená politika plánování likvidity se osvědčí zejména v turbulentních časech většího tlaku na likviditu. Odladěné vnitřní směrnice by měli spolehlivě navigovat společnost v časech před a v průběhu krize. Mezi ostatními, je důležité mít vytvořený pro tuto situaci osvědčený, připravený tým s nadefinovanými odpovědnostmi a úkoly pro členy, a s přednastavenými efektivními způsoby komunikace.

Princip č 7:

Stresové testování

Finanční instituce by měla dodržovat a mít nastavené varianty stresového testování likvidity schváleného senior managementem. Mezi nejpoužívanější scénáře patří:

1. Scénář zvýšených výběrů z účtů.

Zde se předpokládá nárůst tržních úrokových sazeb o víc než 300 bazických bodů. Produkty u úrokově citlivých produktů. Případné snahy o posílení CF prostřednictvím výprodejů aktiv; zde musí počítat se zdeformovanou tržní hodnotou.

2. Scénář katastrofických výběrů

Simuluje se zde katastrofický objem výběrů vkladů, a tedy potřeby hotovosti v krátké době.

3. Scénář spotřebitelské paniky

Oproti scénáři zvýšeného a katastrofického výběru se zde dává důraz na rychlé znehodnocování aktiv společnosti. Takle situace se simuluje prudkým pádem akciového trhu, rozšíření kreditních spreadů, nebo katastrofické pojistné události. Při simulování poklesu ratingu, se zde pracuje s pádem o celý stupeň.

4. Scénář poškozených trhů

Simuluje situaci, kdy je nemožné uvolnění hotovosti prodejem aktiv na trhu. Uvažuje se se zamrzlými kapitálovými trhy všech druhů aktiv na 3-6 měsíců, kromě těch nejkvalitnějších a nejlikvidnějších. Likvidita se pak vrací na plnou původní úroveň cca v průběhu 1 roku.

5. Scénář poškozených trhů a panických výběrů vkladů

Zde se k výše uvedeným situacím ještě kombinuje „run na vklady“ včetně limitované resp. žádné prodejnosti současných produktů. Takto nasimulovaná situace odhalí případnou potřebu externího financování a taky potřeby vytažení cashe prodejem současných aktiv.

Princip č 8:

Kapitál nenahradí správné řízení

Žádné množství kapitálu nemůže nahradit kvalitní systém řízení likvidity, včetně jeho stresového testování. Je dokonce nežádoucí aby se nedostatečný řízení rizik likvidity nahrazovalo pouhým držetím kapitálu.

9.2. Stresové testování

Stresové testování je důležitým nástrojem řízení rizik. Stresové testování upozorňuje management na nežádoucí dopady vlivem působení různých rizikových faktorů. Stresové testování je vyžadovanou procesní aktivitou v pojišťovnách dle Přílohy II.

Finanční krize ukázala, že finanční instituce by měly počítat s negativnějšími scénáři a že nelze aplikovat historické statistické parametry (volatilita, korelace, apod.) na období akutní krize. Finanční krize rovněž ukázala, že nestačí aplikovat jen rizikově specifické scénáře a že je nutné formulovat současně celofiremní stresové scénáře, které umožní zahrnutí nelineárních vazeb mezi rizikovými faktory a expozicemi.

Stresové testování hraje klíčovou roli v upevňování pravidel správy a řízení (corporate governance) finančních institucí. Stresové testování by mělo být pevnou součástí řídicího kontrolního systému a kapitálového plánování. Stresové testování by mělo být prováděno pro veškerá rizika: pojistná (životní a neživotní), tržní, úvěrová, operační a likvidity s cílem zabezpečit odhad ztrát, výši kapitálu, apod. v krizových situacích. Současně by mělo stresové testování umožnit identifikaci a agregaci rizik.

Představenstvo má zodpovědnost za program stresového testování. Stresové testování by mělo být využíváno pro nastavení rizikové tolerance a limitů a též pro kapitálové plánování. Stresové testování by se rovněž mělo dotknout významných koncentrací. Stresové testování je součástí systému posouzení dostatečnosti vnitřního kapitálu (ORSA) při němž se uvažuje kde se uvažuje s extrémními změnami tržních podmínek a jejich dopady na pojišťovnu.

Na provádění stresového testování by měli participovat různí experti z pojišťovny jako risk management, ekonomové a kontroloři, manažeři obchodních linií a obchodníci. Tím se docílí, že bude brán v úvahu firemní stresový scénář.

Stresové testování by mělo být náležitě zdokumentováno, včetně popisu předpokladů a formulace použitých scénářů. Stresové testování musí být prováděno periodicky. Musí rovněž existovat adekvátní IT infrastruktura pro hladké provádění stresového testování.

Stresové testování musí být prováděno v řádném rámci – tzn. musí existovat dokumentace stresového testování, systémová implementace, manažerská kontrola, zabezpečení kvality dat, předpoklady stresových testů, apod.

Stresové testování musí zahrnovat celou šíři rizik postupovaných pojišťovnou, včetně uvažovaných rizik na firemní úrovni. Stresové testování musí zahrnout šíři scénářů, včetně budoucích a firemních. Scénáře by měli odkrývat zranitelnost finanční instituce, například překročení kapitálových požadavků, nelikvidnost, nesolventnost, apod. Poučením z finanční krize je zahrnutí do scénářů významné krize likvidity tj. současného nastání tlaků ze strany zdrojů financování (funding risk) a ohrožení likvidity aktiv.

Efektivnost technik redukcí rizikový profil by se měla v rámci stresového testování systematicky prověřovat (např. efektivnost hedgingu, nettingu, zajištění, collateral, apod.).

Stresové testy by měly zahrnovat rovněž komplexní produkty a sekuritizované expozice. Nelze u nich vycházet z historických ratingů a spredů odvozených ze základních produktů. Stresové testy by měly zahrnovat vysoce zadlužené protistrany pro zhodnocení zranitelnosti specifických kategorií aktiv (např. hedgeové fondy, finanční záruky, investiční banky, derivátové protistrany, apod.).

Metriky stresového testování jsou:

- hodnota aktiv
- zisk/ztráta
- ekonomický zisk/ekonomický kapitál
- regulační kapitál/RWA (rizikově vážená aktiva)
- kapitálová přiměřenost
- liquidity gap/fading gap
- EEV (embedded value)

QIS 5 – kvantitativní studie dopadů

Cílem QIS je zabezpečit dostatečnou výši kapitálové přiměřenosti při testování různých scénářů v celé šíři rizik pojišťovny. Finanční krize (2007 – 2010) s sebou přinesla též přísnější nastavení parametrů pro výpočet kapitálových požadavků v rámci QIS 5 oproti QIS 4. Celkovým cílem změny parametrů je zpřísnění kapitálových požadavků v reakci na finanční krizi. Kvantitativní studie je naplánována na 08-11/2010 a mezi hlavní změny patří:

1. kalibrace standardizované formule pro výpočet SCR
2. určení výnosové křivky pro ohodnocení technických rezerv
3. nastavení kritérií pro vlastní fondy

Účelem udržování vlastních fondů na určité úrovni je limitování rizika nesolventnosti pojišťoven. Pojišťovny používají pro určení SCR buď standardizovaný vzorec, nebo interní model. SCR je stanoveno jako Value at Risk na intervalu spolehlivosti 99,5% v ročním horizontu. Kapitálové požadavky se vypočítávají pro riziko upisovací (životní, neživotní, zdravotní), riziko tržní a riziko úvěrové.

Novinkou v rámci QIS 5 je ohodnocení rizik z nehmotných aktiv. Rizika nehmotných aktiv musí být rovněž brána do úvahy při výpočtu kapitálových požadavků. Mezi typické případy patří pokles cen na kapitálových trzích, omezení likvidity, snížení hodnoty jména/značky pojišťovny, nedokončení projektů včas, apod.

Další novinkou je zahrnutí rizika storen (lapse risk) do výpočtu kapitálových požadavků a to jak pro modul životního tak též pro modul neživotního pojištění.

U upisovacího rizika životního pojištění v rámci QIS 5 byla o 15% navýšena míra úmrtnosti (pro riziko úmrtnosti/smrt); dále byla o 25% snížena míra úmrtnosti (pro riziko dlouhověkosti/dožití); dále byla zvýšena míra invalidity o 50%; dále míra nákladů se zvýšila o 10% a míra úmrtnosti u katastrof se zvýšila o 1,5 %.

V rámci modulu tržního rizika v QIS 5 došlo ke změnám v agregaci sub-modulů tržních rizik a dále v nastavení šoků pro jednotlivé rizikové moduly tržních rizik. U úrokového rizika byly sníženy úrovně výnosových křivek a nově byl nastaven šok volatility. U akciového rizika byly zvýšeny proti QIS 4 stresové faktory pro třídy aktiv (globální akcie 39% šok, ostatní akcie 49% šok). Stresové faktory u měnového rizika a nemovitostního rizika jsou nastaveny na 25% oproti 20% v QIS 4. Nově byly stanoveny kapitálové požadavky na riziko spreadu u hypotečních úvěrů.

K významným změnám došlo rovněž u výpočtu kapitálových požadavků k úvěrovému riziku. QIS 5 rozlišuje nově dva typy expozic (nediversifikovatelné expozice – např. bankovní protistrany, zajišťovny, apod. a diversifikovatelné expozice).

V rámci modulu operačního rizika došlo ke zvýšení individuálních rizikových faktorů o 50% pro majetkové pojištění a o 25% u životního pojištění.

Celkově lze tudíž konstatovat, že kapitálové požadavky budou v rámci QIS 5 navýšeny oproti QIS 4, což v sobě reflektuje zvýšenou rizikovou averzi v důsledku dopadů finanční krize na sektor pojišťoven s cílem minimalizovat potenciální negativní dopady dalších finančních krizí na toto odvětví.

9.3. Kapitál

V oblasti kapitálových požadavků jsou ze strany regulátorů evidentní snahy na posílení kapitálové vybavenosti finančních institucí. Uvažuje se o striktnějším vymezení tzv. jádrového kapitálu (Tier 1) a dále o zrušení akceptace hybridních složek kapitálu (Tier 3).

Současně se diskutuje problematika procykličnosti současných regulačních konceptů (Basel II/Solvency II). To souvisí s tím, že zatímco měnová politika v době krize podporuje hospodářský růst nízkými úrokovými sazbami a uvolněním měnové politiky prostřednictvím nákupů cenných papírů, apod. Obezřetnostní pravidla aplikovaná v kapitálových požadavcích mají tendenci recesi prohlubovat a expanzi nafukovat. Uvažuje se tedy o takové změně tvorby kapitálových požadavků, které by v období hospodářského poklesu vyžadovali nižší kapitálové požadavky než v období růstu.

Solvency II rozlišuje v oblasti kapitálu jednak základní fondy a jednak doplňkové fondy.

Základní vlastní fondy (Basic Own Funds) = přesah aktiv nad závazky.

Doplňkové vlastní fondy (Ancillary Own Funds) = ostatní položky schopné vstřebat ztráty.

MCR - minimální kapitálový požadavek, tj. úroveň pod níž hrozí nucená správa pojišťovny.

SCR – solventnostní kapitálový požadavek dle standardizované formule nebo interního modelu.

Obecné požadavky

Tier 1 by měl obsahovat nejkvalitnější vlastní fondy, které v případě potřeby absorbují ztráty.

Objem vlastních fondů v Tier 1 by měl být znatelně vyšší než 1/3 všech vlastních fondů.

Oproti výsledkům QIS4 by se mělo zvýšit množství a kvalita Tier 1, zvýšit kvalita Tier 2 a snížit objem a zvýšit kvalitu Tier 3. Omezení hybridního (i když vysoce kvalitního) kapitálu v Tier 1 (< 20%). Pouze kapitál, který je plně splacen, může být zahrnut v Tier 1.

Navrhovaná struktura limitů

V případě Solvency Capital Requirements (SCR) Tier 1 > Tier 2 > Tier 3.

V případě Minimum Capital Requirements (MCR) Tier 1 > Tier 2.

Základní vlastní fondy v Tier 3 mohou být započítány do Solvency Capital Requirements, ale nikoliv do Minimum Capital Requirements.

Doplňkové vlastní fondy mohou být započítány do Solvency Capital Requirements, ale nikoliv do Minimum Capital Requirements.

Pro Solvency Capital Requirements, objem vlastních fondů v Tier 1 by měl činit minimálně 50% všech vlastních fondů připadajících v úvahu.

Pro Solvency Capital Requirements, objem vlastních fondů v Tier 3 by měl činit maximálně 15% všech vlastních fondů připadajících v úvahu.

Pro Minimum Capital Requirements, objem vlastních fondů v Tier 1 by měl činit minimálně 80% všech vlastních fondů připadajících v úvahu.

Minimální požadavky pro vlastní fondy

Základní vlastní fondy v Tier 3 by měly mít vlastnosti, které dokazují efektivní podřízenost.

Základní vlastní fondy v Tier 3 by neměly být volně svolatelné/splatitelné v případě zhoršení solventnosti.

Jakékoliv Cash flow týkající se vlastních fondů by v případě nesplnění Solvency Capital Requirement mělo být předmětem schválení dohlížející autority (regulátora).

Žádné položky vlastních fondů by neměly způsobovat nebo akcelarovat nesolventnost.

Durace

Kapitálové nástroje by měly být zahrnuty ve vlastních fondech s ohledem na datum vzniku.

Časový horizont by měl vycházet z očekávané durace během následujících 12 měsíců.

Minimální splatnost v době vzniku kapitálových nástrojů by měla být 10 let pro Tier 1, 5 let pro Tier 2, a 3 roky pro Tier 3.

Průměrná durace vlastních fondů by neměla být výrazně nižší než durace závazků.

9.4. Odměňování

Motivace k nadměrnému vystavení riziku je přikládána rovněž systému nastavení bonusů a odměn, jenž orientoval zaměstnance finančních institucí zejména na krátkodobé cíle a výsledky. S cílem zabezpečit dlouhodobou rovnováhu je nově vyžadováno, aby proměnná složka odměňování byla napojena na dlouhodobější časový horizont. Do odměňovacího systému finančních institucí bude muset být napříště zahrnut princip dlouhodobé perspektivy a aspekty řízení rizik.

S cílem nastavit zdravé principy politiky odměňování budou pojišťovny muset zřídit výbor pro odměňování a zabezpečit jeho nezávislost.

Politika a systémy odměňování by měly podporovat celkovou obchodní strategii a měly by být v souladu s mechanismy kontroly rizik. Podnikový systém řízení by měl

znamenat efektivní kontrolu ze strany správního, řídicího nebo dozorčího orgánu podniku v otázkách, které zahrnují politiku odměňování tak, aby co nejlépe sloužily zájmům společnosti, jejím akcionářům a pojistníkům.

K zajištění tohoto by se měly individuální a podnikové výkonnosti řádně a komplexně odrážet v odměňování; v politice a systémech odměňování by měly vzít náležitě v úvahu významná rizika, včetně příslušných časových horizontů. Odměňování musí být transparentní a také odpovídajícím způsobem zveřejněno.

Zásada č. 1

Celková politika a praxe odměňování by měla být v souladu s obchodním modelem a rizikovou strategií, s rizikovým profilem, cíli, hodnotami a postupy řízení rizik.

Politika odměňování by měla být navržena tak, aby nepodporovala neoprávněné nebo nechtěné převzetí rizika, které přesahuje úroveň tolerovaného rizika. Měla by být rovněž strukturována a řízena způsobem, který neumožňuje jakoukoli možnost manipulace.

Návrh politiky odměňování by měl být takový, že nemá negativní vliv na dlouhodobé zájmy podniku a snaží se sladit cíle podniku a jeho pracovníků s ohledem na dlouhodobé období. Proto by měla být struktura odměňování založena na dlouhodobém pohledu na finanční výsledky podniku, spíše než na krátkodobé výsledky. V případě pojišťovny hraje dlouhé období velmi důležitou roli.

Zásada č. 2

Politika odměňování se vztahuje na podnik jako celek v přiměřeném a na riziku založeném způsobu a obsahuje konkrétní opatření, která berou v úvahu úlohy správních, řídicích nebo dozorčích orgánů, klíčových funkcí, vrchního vedení a pracovníků, kteří provádějí činnosti, které zahrnují významné přebírání rizika.

V definici podnikové politiky odměňování by měla být celá organizační struktura pokryta. Nicméně by se měli zaměřit na postavení, kde individuální zájmy a zájmy podniku s větší pravděpodobností zvýší potenciální konflikty.

V případě zaměstnanců odpovědných za činnosti, které zahrnují významné přebírání rizika, mohou podniky odměnit tyto zaměstnance dostatečně s cílem přilákat a udržet si kvalifikované osoby. Bez ohledu na tuto skutečnost, by odměny měly být v souladu s dosažením cílů a to nejen ve vztahu k plnění v obchodních oblastech, které k tomu patří. Podobně jednotlivé obchodní oblasti musí brát v úvahu celkovou výkonnost podniku.

Odměňování zaměstnanců v oblasti řízení rizik, pojistné matematiky, compliance a interního auditu by mělo být navrženo tak, aby zajistili kvalifikovaní pracovníci, kteří jsou výší odměny přitahováni a stabilizováni. Aby se předešlo případnému střetu zájmů, měly by se jejich odměny určovat nezávisle na obchodních oblastech. Tyto uvedené funkce by měly mít výkon metriky založený především na dosažení cílů těchto funkcí.

Navíc, v konkrétním případě z pojistně-matematické funkce, zaměstnanci plnění této funkce by neměli být odměňováni podle předpokladů, které je motivují k nadměrnému přebírání rizika nebo k podcenění existujících rizik.

Zásada č. 3

Měla být jasná, transparentní a efektivní struktura řízení odměňování, včetně definice politiky odměňování a jejího dohledu.

V závislosti na povaze, rozsahu a složitosti činnosti podniku, by měl být vytvořen Výbor pro odměňování.

V rámci podnikového systému správy, musí být odpovědnosti vztahující se k definici a správě otázek odměňování jasné. Řešeno by mělo být zejména vymezení, schvalování a přehled o podnikové politice odměňování.

V zájmu zajištění přiměřenosti procesu odměňování, by měli být akcionáři zapojeni do schvalování politiky odměňování v aspektech týkajících se odměny správních, řídicích nebo dozorčích orgánů. Administrativa, vedení nebo dozorčí orgán by měly definovat odměny vztahující se na klíčové funkce, vrcholové vedení a pracovníky, kteří provádějí činnosti, které zahrnují významné převzetí rizika.

Politika odměňování by měla být předmětem pravidelné (nejméně jednou za rok) a nezávislé interní kontroly, se zvláštním důrazem na předcházení vzniku pobídky pro nadměrné přebírání rizika a vytváření střetu zájmů mezi zaměstnanci a podnikem jako celkem. Tento dohled může být proveden Výborem pro odměňování. V každém případě konečná odpovědnost za postupy odměňování v podniku by vždy měla být určena správnímu, řídicímu nebo dozorčímu orgánu.

Alespoň jeden ze členů výboru by měl mít při definování a řízení otázek odměňování odborné znalosti v oblasti odměňování, tj. vědět, jak navrhnout politiku odměňování s ohledem na otázky řízení rizik v pojišťovně.

Zásada č. 4

Pokud systémy odměňování zahrnují fixní i variabilní složky, měly by být vyvážené tak, aby pevná složka představovala dostatečně vysoký podíl z celkové odměny, aby se zabránilo tomu, že jsou zaměstnanci příliš závislí na pohyblivé složce a umožní podniku pracovat s dodatečně flexibilním systémem prémie.

Pohyblivá složka musí být založena na kombinaci hodnocení individuálního a kolektivního výkonu, jako je výkonnost v oblasti obchodu a celkové výsledky podniku nebo skupiny.

Výplata velké části významného bonusu, bez ohledu na formu, v níž má být vyplacena, musí obsahovat flexibilní, odloženou složku, která bere v úvahu povahu a časový horizont pojišťovny.

Jestliže odměna zahrnuje fixní a variabilní složky, měly by být tyto složky vyvážené, aby umožnily pojišťovně (zajišťovně) plně provozovat flexibilní bonusovou politiku.

V případě, že pohyblivá složka existuje, může být zhmotněna několika různými způsoby, kromě hotovosti jsou to akcie nebo přiměřená cena akciové opce. Základním cílem by mělo být vždy sladit individuální zájmy zaměstnance a podniku.

Když variabilní složka, která vychází z kritéria výkonnosti, existuje, podnik může stanovit maximální limit, a má možnost odepřít prémie v případě, že v podniku dojde k podstatnému zhoršení. Navíc, ve vztahu ke členům správních, řídicích nebo dozorčího orgánu, by mohla existovat možnost získat zpět celou nebo část vyplacené variabilní odměny v případě, že údaje, na kterých byla založena, se ukáží být zjevně nesprávné.

Zásada č. 5

Při definování individuálního výkonu se bere v úvahu nejen finanční, ale také nefinanční výkonnost.

Měření výkonnosti, jako základ pro bonus, by mělo obsahovat úpravu o současné a budoucí rizika, s přihlédnutím k rizikovému profilu podniku.

Měření jednotlivých výkonností je zásadní pro řádnou politiku odměňování. Definování odměny by nemělo být čistě mechanickým procesem založeným na měřitelných výkonnostních kritériích, ale měla by zahrnovat možnost použít vlastní úsudek.

U jednotlivých měření výkonnosti, mohou být finanční aspekty jedním z aspektů, které určují výkonnost, jiné nefinanční faktory by mohly být rovněž brány v úvahu. Jsou to například získané dovednosti, osobní rozvoj, dodržování vnitřních pravidel a postupů podniku

dodržování norem upravujících vztahy s pojistníky a přínos k výkonnosti celé jednotky nebo útvaru.

Měření výkonnosti pro výpočet prémie pro členy správních, řídicích nebo dozorčích orgánů, držitele klíčových funkcí, vrchní vedení a pracovníky, kteří provádějí činnosti, které zahrnují významné přebírání rizika, by mělo zahrnovat úpravu o současná a budoucí rizika a zohledňovat náklady použitého kapitálu a potřebnou likviditu.

Zásada č. 6

Politika odměňování by měla být transparentní interně a odpovídajícím způsobem zveřejněna externě.

Politika odměňování by měla být přístupná všem zaměstnancům, aby bylo možné předem znát kritéria, která budou použita pro určení jejich odměny. Proces hodnocení by měl být řádně zdokumentovaný a transparentní pro dotyčného zaměstnance.

Při současném respektování důvěrnosti, příslušné informace o politice odměňování - které nemohou zahrnovat zaplacené částky - by měly být zveřejněny jasným a srozumitelným způsobem příslušným externích zúčastněných stranám, spolu s odměňováním správním, řídicím nebo dozorčím orgánu.

Informace vztahující se k politice odměňování by měly být zveřejněny: zásady politiky odměňování, a to zejména dostatečné informace o vazbě mezi odměnami a výkonností, vysvětlení relativního významu variabilní a fixní složky odměn, dostatečné informace o výkonnostních kritériích, na nichž je založen každý nárok na akciové opce, akcie či proměnné složky odměn, popis hlavních charakteristik doplňkového důchodu nebo předčasného odchodu do důchodu pro členy správních, řídicích a dozorčího orgánu nebo vrcholového vedení.

Informace o politice odměňování a zásady, jimiž se řídí, by měly umožnit akcionářům, pojistníkům a ostatním zúčastněným stranám vyhodnocení motivačních účinků politiky z pohledu zvýšení výkonu nebo vyvolávající nadměrné přebírání rizika.

V souvislosti s požadavky, které musí být splněny v systému řízení (správy), by měl podnik vykazovat svou politiku odměňování svému kontrolnímu orgánu na jeho žádost.

10. Implementace metodiky Solvency II a její dopady

V rámci prvního pilíře metodiky Solvency II, který je zaměřen na optimalizaci vlastního kapitálu pojišťovny prostřednictvím MCR (Minimal Capital Requirements) a SCR (Solvency Capital Requirements – stanovení potřebné velikosti vlastního kapitálu na základě kvantifikace rizik: pojistně technické riziko, úvěrové riziko, tržní riziko, operační riziko, riziko likvidity), se dohledový orgán soustředí na hodnocení adekvátnosti vlastního kapitálu pojišťovny. Druhý pilíř znamená realizaci revizních procesů ze strany regulátora, tedy jde o sledování řízení rizik a Asset Liability Managementu. Pojistitel by měl mít vytvořený systém vnitřní kontroly a řízení rizik, které odpovídají rizikovému profilu pojišťovny a jejímu obchodnímu zaměření. Dohled má podobu reportingu, kontroly na místě, hodnocení na základě auditu apod. Třetí pilíř zahrnuje povinné zveřejňování informací finančnímu trhu, transparentnost a porovnatelnost pojišťoven a jednotlivých pojistných produktů navzájem.

Uplatnění předpokládaných postupů metodiky Solvency II má pozitiva, a to zejména:

- zlepšení kontrolních procesů,
- zvýšení role risk managementu v rámci rozhodovacích a strategických procesů.

Současně lze mluvit o negativních stránkách, a to zejména:

- jedná se o zásah do tržního mechanismu,
- dochází ke zvýšení regulace a administrativní náročnosti,

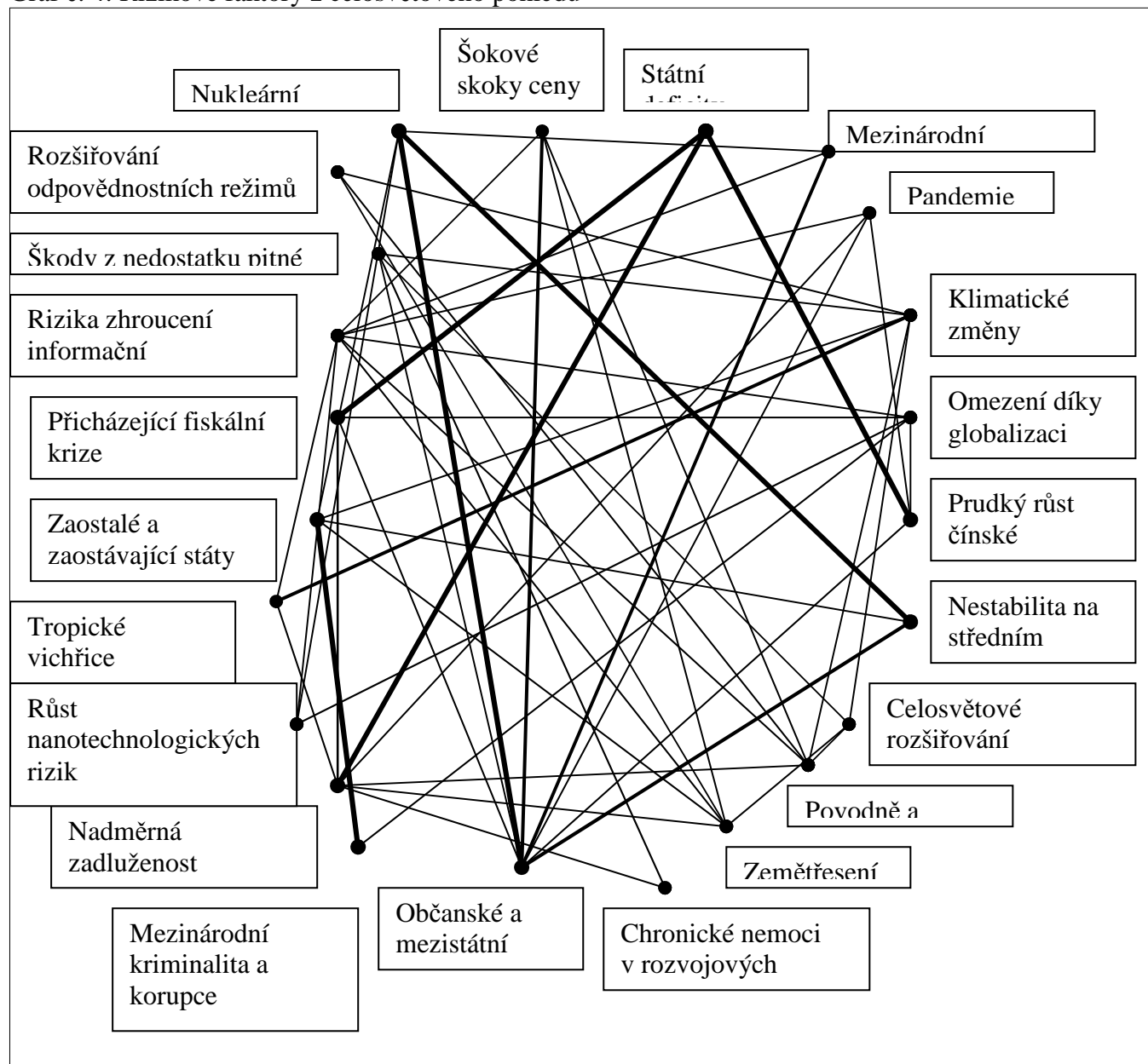
- náklady na implementaci v pojišťovnách se mohou promítnout do pojistných produktů: zvýšení cen, rozšíření výluk pojistného krytí, vyšších spoluúčástí, snižování limitů pojistného plnění,
- implementace předpokládá adekvátně upravené informační systémy, statistické modely, odpovídající organizační uspořádání, lidské zdroje (specialisty v oblasti finanční analýzy a kontrolingu, pojistné matematiky, metodiky pojistných produktů, odborníky na informační technologie a projektové řízení), kvalitní a konzistentní data (dat z provozního informačního systému pojišťovny, z účetnictví, data v rámci nástrojů risk managementu, externí zdroje o pojistném trhu).

Pro pojišťovny bude implementace metodiky Solveny II znamenat mnoho změn v jejich fungování. Jednou z klíčových změn je zavedení nových technologií, které jim umožní správu rizik efektivnějším způsobem. Tento úkol je problematičtější pro tzv. malé pojišťovny, pro které může být problémem finanční náročnost těchto změn.

11. Změny v rizikovosti v rámci činnosti pojišťoven

Význam jednotlivých podnikatelských rizik pojišťoven se mění v závislosti na vnějších podmínkách, ve kterých pojišťovny provozují svoji činnost. Jak bylo výše uvedeno jde o faktory ekonomického rázu, tzn. faktory určující ekonomický růst, inflace, úroveň příjmů obyvatelstva, nezaměstnanost, ekonomické cykly apod. Jedním nejvýznamnějších faktorů je situace na finančních trzích. Dále jsou pojišťovny ve své činnosti významně ovlivněny škodovostí, kde hraje roli výskyt událostí s velkými škodami. Na činnost pojišťoven působí také podoba a míra regulace ze strany, změny v přístupech státu k úpravě pojistných plnění (např. změna pravidel pro výplatu pojistných plnění v rámci odpovědnostních pojištění, úprava povinných pojištění) a v poslední době zejména změny v přístupech k regulaci finanční stránky činnosti pojišťoven (nové regulační projekty včetně metodiky Solveny II, IFRS, MiFid, garanční schémata).

Graf č. 4: Rizikové faktory z celosvětového pohledu⁶

V současné době za nejvýznamnější rizik v chápání pojišťoven jsou rizika vyplývající z krize finančních trhů a z regulačních změn.

V rámci průzkumu Insurance Banana Skins, které provádí pravidelně PricewaterhouseCoopers a Centrum pro výzkum finančních inovací, se ukazuje, že struktura rizik se mění právě podle situace, v rámci které je pojišťovací činnost uskutečňována, viz tabulka.

⁶ Global Risks 2007, A World Economics Forum report, January 2007, Ženeva, str. 13

Tabulka: Výsledky průzkumu Insurance Banana Skins (rok 2009 a 2007)⁷

Riziko	Pořadí v roce 2007	Pořadí v roce 2009
Výnosnost investic	11.	1.
Trhy akcií	13.	2.
Dostupnost kapitálu	26.	3.
Makroekonomické trendy	-	4.
Nadměrná regulace	1.	5.
Metody řízení rizik	14.	6.
Bezpečnost zajištění	27.	7.
Komplexní nástroje	19.	8.
Předpoklady pojistně matematických výpočtů	8.	9.
Mimořádně vysoká plnění v důsledku výjimečných událostí	7.	10.
Úrokové sazby	22.	11.
Řízení hospodářského cyklu	5.	12.
Řízení kvality	3.	13.
Řízení nákladů	-	14.
Pověst pojišťovnictví	-	15.
Distribuční kanály	6.	16.
Řízení společnosti – Corporate Governance	23.	17.
Politické ořesy a tlaky	16.	18.
Ocenění nových rizik	17.	19.
Dostupnost zajištění	28.	20.
Řízení technologií	12.	21.
Přírodní katastrofy	2.	22.
Podvody	30.	23.
Zázemí – back office	15.	24.
Praktiky maloobchodního prodeje	20.	25.
Terorismus	18.	26.
Navazování obchodů	19.	27.
Klimatické změny	4.	28.
Vývoj nových produktů	-	29.
Demografické trendy	24.	30.
Velké množství fúzí	31.	31.
Nový druh konkurence	10.	32.
Smluvní podmínky	25.	33.
Znečištění	21.	34.
Nedostatečná regulace	32..	35.

⁷ Klíčová rizika v pojišťovnictví, časopis Bankovníctví č. 3, 2009, Economia, ISSN 1212-4273, str. 40

Použitá literatura:

- [1] Alternative risk transfer (ART) for corporations: a passing fashion or risk management for the 21st century, Sigma 1999, No. 2, Swiss Reinsurace, Zurich
- [2] Alternative risk transfer via finite risk reinsurance: an effective contribution to the stability of the insurance industry, Sigma, 1997, No. 5, Swiss Reinsurace, Zurich
- [3] Baur, P., Enz, R., Zanetti, A.: Solvency II: an integrated risk approach form European insurers, Sigma No. 4, 2006, Economics Research and Consulting, Swiss Reinsurance Copany, Zurich
- [4] Bland, D.: Pojištění: Principy a praxe, ČAP, Praha 1997
- [5] CEIOPS Consultation Paper no. 66 Advise on Group Solvency for Groups with centralized risk management, 2009.
- [6] CEIOPS Consultation Paper no. 46 Advise on Own Funds – Classification and Eligibility, 2009.
- [7] CEIOPS Consultation Paper no. 59 Advise on Remuneration Issues, 2009.
- [8] COSO, Enterprise Risk Management – Integrated Framework, the Institute of Internal Auditors, 2004.
- [9] Doff Rene: *Risk Management for Insurers*, Risk Books, 2007.
- [10] Chief Risk Officer Forum on Liquidity Risk Management, Best Risk Management Practices, 2008.
- [11] Cipra, T.: Kapitálová přiměřenost ve financích a solventnost v pojišťovnictví, EKOPRESS, Praha 2002
- [12] Daykin, C. D., Pentikainen, T., Pesoen, M.: Practical Risk Theory for Actuaries, Chapman & Hall, London, 1994
- [13] Daňhel, J. a kol.: Pojistná teorie, Professional publishing, Praha, 2006
- [14] Farny, D.: Versicherungsbetriebslehre, VVW Karlsruhe, 1995
- [15] Globale Finanzplatze: neue Horizonte fur Versicherer und Banken, Sigma 2001, No. 7, Swiss Reinsurace, Zurich
- [16] Global Risks 2007, A World Economics Forum report, January 2007, Ženeva
- [17] Harrington, S. E., Nielhaus, G. R.: Risk Management and Insurance, Irwin/Mc.Graw-Hill, 1999
- [18] Chovan, P.: Vybrané problémy ekonomiky poistenia, ČSAP, Bratislava, 1993
- [19] Klíčová rizika v pojišťovnictví, časopis Bankovníctví č. 3, 2009, *Economia*, ISSN 1212-4273, str. 40
- [20] Musflek, P.: Finanční trhy a investiční bankovníctví, ETC Publishing, 1999
- [21] Natural catastrophes and man-made disasters in 2009: catastrophes claim fewer victims, insured losses fall, Sigma No. 1/2010 dostupné na www.swissre.com
- [22] Policy issues in Insurance, OECD, Paris, 1993
- [23] QIS 5 Technical Specification – Quantitative Impact Study, European Commission, 2010.
- [24] Rejda, E. G.: Principles of Risk Management and Insurance, Harper Collins Publishers, New York, 1992
- [25] Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D.: *Ekonomie*, Svoboda, Praha 1991
- [26] Rothschild, M., Stiglitz, J.: Equilibrium in Competitive Markets: An Essay on the Economics of Imperfekt Information, *Quarterly Journal of Economics*, 1976